

Nr 199

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående verksamheten vid Svenska skifferoljeaktiebolaget och därmed sammanhängande spörsmål; given Stockholms slott den 10 november 1961.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

BERTIL

Gunnar Lange

Propositionens huvudsakliga innehåll

I maj 1961 avgav oljeskifferutredningen ett betänkande, Skifferoljefrågan (SOU 1961: 27), i vilket föreslogs, att Svenska skifferoljeaktiebolagets verksamhet skulle upphöra, bolaget likvideras och dess tillgångar avyttras. I avslutning härtill tillsattes en kommission, Kvarntorpskommissionen, med uppgift att verkställa det utrednings- och planeringsarbete samt vidta de åtgärder i övrigt, som föranleddes av förslaget. I propositionen lämnas en redogörelse för innehållet i betänkandet och däröver avgivna remissyttranden samt för vissa resultat av Kvarntorpskommissionens hittillsvarande arbete. På grundval av det sålunda redovisade materialet framläggs förslag rörande skifferoljebolagets verksamhet.

Som en utgångspunkt för bedömningen godtages oljeskifferutredningens beräkningar, enligt vilka en årlig förlust av 10—15 milj. kronor måste förutses, om verksamheten i Kvarntorp skall fortsättas i nuvarande omfattning. Beredskapsvärdet av skifferoljebolagets produktion anses inte kunna motivera ett statligt stöd till företaget av den storlek som erfordras för att verksamheten skall kunna upprätthållas. Med hänsyn till det anförda föreslås riksdagen besluta, att bolagets verksamhet skall avvecklas. För att bolagets tillgångar skall kunna tillgodogöras på bästa sätt och för att under-

lätta för de anställda att övergå till annan verksamhet, förordas i enlighet med förslag av Kvarntorpskommissionen att avvecklingen sker i etapper.

Undersökningar och förhandlingar inom ramen för Kvarntorpskommissionens verksamhet har lett till att mellan skifferoljebolaget och Aktiebolaget Svenska salpeterverken träffats en preliminär överenskommelse som innebär, att sistnämnda bolag för en köpeskilling av 20,5 milj. kronor förvärvar en del av skifferoljebolagets industriområde med därå befintligt ammoniakverk m. m. för att å området bygga upp en omfattande kemisk industri. Denna skall vara grundad på annan råvara än skiffer, men det förutsättes, att viss skifferhantering bibehålles under uppbyggnadsskedet. Föredragande departementschefen förklarar sig beredd tillstyrka att överenskommelsen godkännes.

Beslutet om avveckling förutsättes innefatta rätt för Kungl. Maj:t att fatta de närmare beslut om skifferoljebolagets verksamhet och dispositionen av bolagets tillgångar, som kan erfordras för ett ändamålsenligt genomförande av det föreslagna principbeslutet. För att skapa önskvärd handlingsfrihet för Kungl. Maj:t samt för att bolagets organisation och verksamhet skall kunna vidmakthållas under erforderlig övergångstid föreslås att medel ställs till förfogande för betalning av bolagets låneskulder och för täckande av vissa kostnader i samband med omställningen. För nämnda ändamål äskas anslag å 65 milj. kronor, vilket belopp motsvarar oljeskifferutredningens och Kvarntorpskommissionens beräkningar rörande behövt medelstillskott till bolaget vid beslut om avveckling av dess verksamhet. Medelsanvisningen föreslås ske på sådant sätt att ett anslag å nämnda belopp uppföres å kapitalbudgeten under fonden för låneunderstöd samtidigt som motsvarande avskrivningsanslag anvisas å driftbudgeten. Härjämte föreslås, att anslag å 40,5 milj. kronor anvisas till avskrivning av statliga lån till bolaget och av det i statens räkenskaper bokförda värdet av aktierna. Samtliga anslag föreslås upptagna på tilläggsstat I till riksstaten för innevarande budgetår.

Utdrag ur protokollet över handelsärenden hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland, i statsrådet å Stockholms slott den 10 november 1961.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för handelsdepartementet, statsrådet Lange, frågan om *verksamheten vid Svenska skifferoljeaktiebolaget och därmed sammanhängande spörsmål* och anför därvid följande.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade jag den 6 juli 1958 särskilda sakkunniga för att verkställa utredning rörande Svenska skifferoljeaktiebolagets framtida verksamhet. De sakkunniga, som antagit benämningen oljeskifferutredningen har med skrivelse den 25 maj 1961 avlämnat sitt betänkande, benämnt Skifferoljefrågan (SOU 1961: 27). I betänkandet föreslogs, att skifferoljebolagets verksamhet skulle upphöra, bolaget likvideras och dess tillgångar avyttras.

I nära anslutning till att oljeskifferutredningens förslag framlades tillkallade jag, efter att ha utverkat Kungl. Maj:ts bemyndigande, den 21 juni 1961 en kommission med uppgift att verkställa det utrednings- och planeringsarbete samt vidta de åtgärder i övrigt, som föranleddes av förslaget. Kommissionen har antagit benämningen Kvarntorpskommissionen.

Oljeskifferutredningens betänkande har varit föremål för remissbehandling.

Kvarntorpskommissionen har den 24 oktober 1961 avgivit yttrande i ärendet. Sedermera har kommissionen i skrivelse den 6 november 1961 anmält, att preliminär överenskommelse träffats mellan skifferoljebolaget och Aktiebolaget Svenska salpeterverken om överlåtelse till sistnämnda bolag av viss del av skifferoljebolagets industriområde med därå befintligt ammoniakverk m. m.

Innan jag övergår till de frågor som aktualiseras av vad sålunda förekommit, torde jag få lämna en redogörelse för skifferoljebolagets utveckling och för statsmakternas tidigare beslut av mera principiell innebörd beträffande bolagets verksamhet.

Historik

Svenska skifferoljeaktiebolaget bildades år 1941 för att genom utvinning av olja ur skiffertillgångarna i östra Närke medverka till försörjningen med flytande bränsle. Bolagets anläggningar förlades till Kvarntorp i Ekeby socken, Örebro län. År 1943 överfördes ett till marinförvaltningen hörande skifferoljeverk vid Kinne-Kleva i Skaraborgs län till bolaget. Sedermera har driften vid Kinne-Kleva nedlagts.

Frågan huruvida driften vid Kvarntorp skulle fortsätta, sedan efter kriget importen av olja och bensin kunnat frigöras, prövades av riksdagen år 1946 och upptogs därefter till förnyat övervägande år 1949, då särskilt tillkallade utredningsmän, Kvarntorpsutredningen, avgav utlåtande angående bolagets framtida verksamhet. Vid sistnämnda tidpunkt gick driften av skifferoljeverket vid Kvarntorp med en icke obetydlig årlig förlust. Efter utbyggnad av anläggningarna enligt en av utredningen framlagd plan skulle emellertid produktionen ökas väsentligt och ett årligt driftsöverskott före avskrivningar och vissa räntor kunna påräknas. Ehuru driftsöverskottet icke väntades bli tillräckligt för den oundgängligen erforderliga förnyelsen av anläggningarna, föreslog utredningen, att driften vid skifferoljeverket i Kvarntorp skulle fortsätta och att anläggningarna skulle utbyggas enligt den framlagda planen. Förslaget motiverades med att ifrågavarande verksamhet var betydelsefull ur beredskapssynpunkt och att kostnaderna för staten vid utbyggnad och fortsatt drift av skifferoljeverket beräknades bli lägre än om driften skulle nedläggas och anläggningarna hållas i funktionsdugligt skick. Kvarntorpsutredningens förslag biträdades i princip av Kungl. Maj:t i prop. nr 143 till 1949 års riksdag. Härvid åberopades i främsta rummet de av utredningen anförda beredskapsskälerna samt utsikterna till förbättrad driftsekonomi. Till stöd för förslaget framhölls vidare att den betydelsefulla forskningsverksamhet, som skifferoljebolaget bedrev, skulle få avbrytas om driften nedlades. I fråga om statens kostnader för den fortsatta verksamheten anfördes, att det icke var osannolikt, att medel för den oundgängligen erforderliga förnyelsen av anläggningarna framdeles skulle få tillföras bolaget. Kungl. Maj:ts i propositionen framlagda förslag bifölls av riksdagen, som även anvisade medel till skifferoljeverkets utbyggnad och drift i viss utsträckning (SU 148, Rskr 273). På förslag av Kungl. Maj:t anvisade sedermera 1950 och 1952 års riksdagar ytterligare medel för samma ändamål (prop. 1950: 147, SU 131, Rskr 221; prop. 1952: 100, SU 121, Rskr 219).

Det av Kvarntorpsutredningen förordade utbyggnadsprogrammet för skifferoljeverket genomfördes under tiden t. o. m. räkenskapsåret 1952/53. I ekonomiskt avseende blev emellertid driftsresultatet inte så gynnsamt som väntat. Bolaget hemställde om ekonomiskt stöd i form av befrielse från skyldighet att erlägga skatt för den bensin bolaget tillverkade. I propositionen nr 112 till 1954 års riksdag föreslog chefen för finansdepartementet att skat-

ten å bensin, som tillverkades av bolaget genom utvinning ur skiffer, skulle utgå med 7 öre per liter, eller 25 öre mindre än skatten för annan bensin. Det framlagda förslaget, som avsåg tiden intill utgången av juni 1959, bifölls av riksdagen (BevU 1954: 45, Rskr 277). Skattelättnaden har därefter förlängts att gälla intill utgången av budgetåret 1963/64 (prop. 1959: 37, BevU 20, Rskr 113).

I samband med behandlingen vid 1949 års riksdag av frågan om skifferoljebolagets framtida verksamhet framkom tanken på att undersöka möjligheterna till samarbete i en eller annan form med den kemisk-tekniska industrien inom landet. Ett förslag framlagt 1951 av bolaget om samarbete med Kooperativa Förbundet anmäldes för 1952 års riksdag men ansågs böra underkastas viss överarbetning (prop. 1952: 100, SU 121, Rskr 219). Sedermera överenskomms att skifferoljebolaget skulle i Kvarntorp uppföra en ammoniakfabrik med en årskapacitet av omkring 22 000 ton ammoniak att levereras till förbundets dotterföretag Aktiebolaget Svenska salpeterverken i Köping. Medel till uppförandet av ammoniakfabriken — beräknat till 20 milj. kronor — skulle skifferoljebolaget erhålla genom ett tillfälligt amorteringslån från förbundet. Förbundet uttryckte önskan om statens borgen för lånet och garanti för att driften vid ammoniakfabriken skulle upprätthållas under avtalstiden. Frågan anmäldes i propositionen nr 213 till 1954 års riksdag, i vilken tillstyrktes att staten ställde borgen för lånet. Beträffande den nämnda garantien anförde departementschefen bl. a., att, om de ekonomiska förutsättningarna för fortsatt drift radikalt förändrades och frågan om nedläggning av verksamheten aktualiserades, ifrågavarande garanti icke skulle innebära hinder härför, då ammoniakfabriken efter viss komplettering kunde drivas oberoende av förnödenheter från skifferoljebolaget. Riksdagen medgav, att staten fick teckna borgen för ifrågavarande lån (SU 1954: 122, Rskr 293).

Frågan om skifferoljebolagets vidare utveckling aktualiserades ånyo 1956 genom två framställningar från bolaget i vilka hemställdes om kapitaltillskott för bl. a. ombyggnad av vissa skifferugnar. Vidare begärdes medel för täckning av en i bolagets räkenskaper från verksamhetsåren 1952/53—1953/54 balanserad förlust. Vid samma tid hade bränsleutredningen 1951 framlagt ett etapprogram för en betydande utbyggnad av skifferoljeindustrin (SOU 1956: 46 och 58).

Vid anmälan av nu nämnda frågor i propositionen nr 131 till 1958 års riksdag betonades svårigheterna att överblicka de olika alternativ, som kunde tänkas för utvecklingen av skifferoljebolagets framtida verksamhet. Vissa utredningar hade givit vid handen, att bolaget för att upprätthålla verksamheten var i behov av visst kapitaltillskott. Någon vinstmarginal kunde dock inte väntas uppkomma utan betydande nyinvesteringar. Det befanns inte möjligt att på grundval av föreliggande material ta slutlig ståndpunkt till frågan om hur skifferoljeverkets verksamhet borde bedrivas på längre sikt. Före ett ställningstagande måste bolagets tekniska och ekonomiska utredningar granskas ur de synpunkter statsmakterna ville anlägga på skifferol-

jefrågan. Granskningen borde syfta till att ge underlag för en uppfattning om hållbarheten av framlagda investerings- och räntabilitetskalkyler eller eljest vikten av de skäl, som åberopades för planerade åtgärder. Härvid måste en avvägning ske, vid vilken utom beredskapen i fråga om tillgången på flytande bränslen m. m. även läget för energiförsörjningen i stort måste beaktas. Departementschefen ansåg därför att hela problemkomplexet borde underkastas en ingående utredning av särskilda sakkunniga.

För att möjlighet skulle beredas bolaget att upprätthålla verksamheten under utredningstiden samt genomföra en viss i och för sig räntabel ombyggnad av vissa ugnar föreslogs riksdagen att medgiva att staten fick ställa borgen för ett lån till bolaget intill ett belopp av 15 milj. kronor. Riksdagen lämnade det begärda medgivandet (SU B 38, Rskr B 13).

Statsutskottet underströk i sitt utlåtande i ärendet angelägenheten av att hela frågan om bolagets verksamhet på längre sikt underkastades en ingående prövning av särskilda sakkunniga. Denna borde även omfatta frågan om Kvarntorpsanläggningarnas fortvaro, därvid särskild uppmärksamhet borde ägnas spörsmålet om anläggningens betydelse ur beredskapssynpunkt mot bakgrunden av bl. a. atomkraftens utveckling och den fortsatta utbyggnaden av oljelagringsanläggningar.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades den 22 juli 1958 särskilda sakkunniga för att utreda skifferolje frågan. De antog sedermera namnet oljeskifferutredningen.

Svenska skifferoljeaktiebolaget (skr. 18/9 1959) och oljeskifferutredningen (skr. 22/9 1959) framlade sedermera förslag om anvisande av 4 milj. kronor till försök i teknisk skala med ett pyrolysoch förgasningsförfarande för nyttiggörande av skifferstybb. Såvitt framgick av de framlagda kalkylerna kunde en rätt avsevärd resultatförbättring vid skifferoljeverket påräknas genom ett förfarande av angiven art. Sedan viss komplettering av förslaget i bl. a. tekniskt avseende skett, föreslog emellertid oljeskifferutredningen i utlåtande den 8 juni 1960, att framställningen skulle vila i avvaktan på att utredningen slutförde erforderliga undersökningar angående projektets lönsamhet.

Oljeskifferutredningen

I direktiven för oljeskifferutredningen erinrades beträffande syftet med utredningen och de problem som därvid borde beaktas främst om vad som anförts i propositionen nr 131 till 1958 års riksdag. I övrigt framhölls bl. a. följande.

En viktig uppgift vid utredningen blir att, på grundval av material, som redan är tillgängligt eller som kan komma att tillhandahållas av bolaget, söka komma fram till en såvitt möjligt säker uppfattning om företagens räntabilitetsutsikter vid olika utvecklingsalternativ, som de sakkunniga kan finna realistiska. Samtidigt bör investeringskostnaderna och i övrigt nödvändiga kapitaltillskott vid de olika alternativen preciseras.

De sakkunniga bör vidare överväga vilka åtgärder som erfordras för att ytterligare motverka olägenheterna för den kringliggande trakten av driften vid Kvarntorp. Särskild uppmärksamhet bör ägnas frågan huruvida hälso-risker kan tänkas föreligga och vad som bör göras för att förebygga dessa. Konsekvenserna i ekonomiskt avseende av här avsedda åtgärder bör klarläggas och tagas i betraktande vid räntabilitetsbedömningen.

Utredningsarbetet i nu nämnda delar torde förutsätta, att de sakkunniga gör sig förtrogna med det utvecklingsarbete, som pågår inom bolaget, samt kontinuerligt håller sig underrättade om dess förlopp och de resultat som uppnås. Här åsyftas främst bolagets forsknings- och försöksverksamhet beträffande rening av rökgaserna, skifferstybbens tillgodogörande samt utnyttjande av nya metoder för skiffers behandling.

I sitt med skrivelse den 25 maj 1961 avgivna betänkande, benämnt Skifferoljefrågan (SOU 1961: 27) behandlar oljeskifferutredningen¹ inledningsvis *skiffertillgångarna* i Östernärke och de tekniska och ekonomiska förhållandena i samband med skifferfångsten. Av redogörelsen framgår, att tillgången på lämpliga oljeskiffer omkring Kvarntorp är tillräcklig för en brytning av nuvarande omfattning i åtskilliga årtionden. Den skiffer som nu brytes ger på grund av sin belägenhet i förhållande till skifferoljeverket och sin kvalitet samt det förhållandet att den kan brytas i öppet brott det ur ekonomisk synpunkt bästa resultatet. Vid fortsatt drift av Kvarntorpsverket räknar utredningen med att skifferbrytningen kommer att medföra ökade kostnader dels emedan brytplatserna kommer att ligga på längre avstånd från fabriken dels på grund av att fyndigheterna ur brytteknisk synpunkt blir mer svårtillgängliga. Vidare minskar skiffers halt av oljegivande substanser med avståndet från oljeskifferverket.

Utredningen ger här efter en översikt över *oljeskifferverkets tekniska enheter*. Utvinningen av olja m. m. ur skiffern — den s. k. skifferpyrolysen — sker f. n. enligt två ugnsmetoder. Sålunda finns tre Bergh-Kvarntorpsugnar (BK-ugnar), som svarar för cirka 85 procent av oljeframställningen, och en Hultman-Gustafssonsugn (HG-ugnen). Ur den från ugnarna kommande pyrolysgasen avskiljes genom kondensering en råolja, som därefter i en destilleringsprocess uppdelas i eldningsolja och råbensin; den sistnämnda går till ett raffinaderi för slutbehandling. Den efter oljans avskiljande återstående gasen går efter rening i en s. k. avoxanläggning — där syre avlägsnas — till ett svavelverk där i gasen ingående svavelväte omvandlas till elementärt svavel. Efter svavelverket passerar gasen en gasolanläggning; i denna urtvättas bensin, propan och butan. Bensinen överföres till raffinaderiet, medan propan och butan manufaktureras och försäljes såsom gasol. Av restgasen används huvuddelen för framställning av ammoniak i en ammoniakfabrik, vars kapacitet är cirka 22 000 ton per år. Hela ammoniakproduktionen levereras till AB Svenska salpeterverken i Köping. Vidare finns en anläggning för tillverkning av ammoniumsulfat, en ångcentral och tre kalkugnar.

¹ Oljeskifferutredningen bestod, då betänkandet framlades, av bruksdisponenten Hjalmar Åscelius, ordförande, överdirektören Folke Petri, överdirektören Lennart Simonsson och överingenjören Erik Svenke.

Beträffande verksamhetens *ekonomiska resultat* framhåller utredningen, att bolaget, trots goda tekniska insatser, allt sedan sin tillkomst gått med årliga förluster, som kunnat täckas endast genom statliga bidrag och subventioner. Utredningens redovisning av de ekonomiska förhållandena är uppdelad i en beredskapsperiod och en efterkrigsperiod. Den senare perioden beräknas ha tagit sin början i och med verksamhetsåret 1946/47, då företaget rekonstruerades för drift som normalt långtidsföretag.

Inledningsvis redovisar utredningen statens kapitall tillskott och borgensåtaganden. Statens sammanlagda kapitall tillskott till och med den 30 juni 1960 samt borgensåtagandenas omfattning vid samma tidpunkt sammanfattas av utredningen sålunda.

	Miljoner kronor		
	Beredskaps- perioden	Efterkrigs- perioden	Summa
Kapitall tillskott:			
Aktiekapital	29,2	19,0	48,2
Statslån	25,6	21,5	47,1
Anslag	2,6	22,9	25,5
Subvention genom behållen bensinskatt	—	49,2	49,2
Bensin- och energiskatt på bensoltillsats	—	6,1	6,1
	<i>57,4</i>	<i>118,7</i>	<i>176,1</i>
Beräknade tillkommande räntor	5,8	20,7	26,5
	<i>63,2</i>	<i>139,4</i>	<i>202,6</i>
Borgensåtaganden den 30 juni 1960 (låneskuld) ..	—	—	39,1

Staten har i enlighet med beslut av 1944 års riksdag efterskönt lån från 1943 på 25,6 milj. kronor. Samtidigt avskrevs i statens räkenskaper praktiskt taget hela det ditills tillskjutna aktiekapitalet.

Borgensåtagandena per den 30 juni 1960 avsåg ett lån från Kooperativa förbundet, som upptagits för finansiering av ammoniakanläggningen och som vid ifrågavarande tidpunkt uppgick till 24,1 milj. kronor, samt ett lån från Sveriges kreditbank om 15 milj. kronor för ombyggnad av vissa ugnar.

Övriga den 30 juni 1960 utestående lån var:

Kooperativa förbundet (det s. k. Avoxlånet)	3,8 milj. kr.
Reverslån från Sveriges Kreditbank (partiallån)	20,0 » »
Bolagets pensionsstiftelse m. fl.	1,4 » »
Checkräkningskredit å 2 miljoner, ej utnyttjad den 30 juni 1960.	—

25,2 milj. kr.

För att få ett underlag och en utgångspunkt för en bedömning av bolagets räntabilitetsutsikter vid olika utvecklingsalternativ har utredningen gjort en undersökning av det verkliga ekonomiska resultatet av bolagets hittillsvarande verksamhet; härmed förstår utredningen nettoresultatet efter borträkande av de subventioner som staten i olika former lämnat bolaget och

efter vissa andra justeringar av de i boksluten redovisade nettoresultaten.

För beredskapsperioden har resultatet redovisats för perioden i dess helhet och den sammanlagda förlusten beräknats till 33,1 milj. kronor. I denna förlust är ej inräknade räntekostnader för aktiekapitalet, vilka anges till 5,2 milj. kronor. Statens kapitalförlust under denna period utgör därför enligt utredningen 38,3 milj. kronor.

För efterkrigsperioden har utredningen dels låtit beräkna de verkliga årsresultaten med särskilt beaktande av avskrivningarna, dels gjort en jämförelse mellan å ena sidan de beräknade verkliga årsresultaten och å andra sidan de nettovinster, som bolaget som affärsmässigt företag minst borde ha lämnat med hänsyn till det egna kapital det förfogade över.

Utredningen erinrar i detta sammanhang om den utveckling produktionen genomgått. Följande siffror redovisas.

Produktionssiffror för Kvarntorp

	1944/45	1946/47	1959/60
Bensin, m ³	31 200	18 700	34 900
Eldningsolja, m ³	45 300	39 200	82 700
Svavel, ton	20 700	16 700	38 100
Gasol, ton	—	300 ¹	11 100
Kalk, ton	—	9 800	48 600
Ammoniak, ton	—	—	20 800
Ammoniumsulfat, ton	900	700	2 500

Kostnaderna för samtliga nyanläggningar under efterkrigsperioden anges av utredningen till cirka 125 milj. kronor.

Fram t. o. m. mitten av 1960 har bolaget enligt utredningens beräkningar under samma period tillförts ett kapital om sammanlagt cirka 182 milj. kronor, varav 40,5 milj. kronor i form av från staten tillskjutet aktiekapital och statliga lån, 22,9 milj. kronor i form av statliga anslag samt 55,3 milj. kronor i form av skattelättnad på bensin och bensol. Återstoden, 63,5 milj. kronor, har tillförts bolaget genom främmande lån. Enligt bolagets årsredovisningar visar resultaten för tiden 1 juli 1946—30 juni 1954 en sammanlagd förlust om 22,6 milj. kronor och därefter varken vinst eller förlust.

Beräkningarna rörande de verkliga årsresultaten innefattar olika slag av korrigeringar i förhållande till de faktiskt redovisade resultaten. Sålunda har rörelsen belastats med erhållna statsanslag och subventioner (även skatteförmåner) samt med marknadsräntor i stället för faktiskt utgående förmånsräntor på vissa lån. Ytterligare justeringar har gjorts i fråga om avskrivningar på anläggningar, förändringar i lagerreserv och ersättning för rökgasskador.

Beträffande avskrivningarna anför utredningen att de vid korrigeringen beräknats på anläggningskostnadernas anskaffningsvärde, då de huvudsakligen finansierats med lånade medel. De bokförda avskrivningarna överens-

¹ Försöksdrift.

stämmer i stort sett med vad som kan betraktas som skäligt. En år 1946 företagen engångsavskrivning om 9,8 milj. kronor har därvid beaktats.

De beräknade verkliga förlusterna och försäljningsvärdena redovisas sammanfattningsvis sålunda.

	Beräknade verkliga förluster milj. kr.	Försälj- nings- värden milj. kr.
1946/47	8,4	10,1
1947/48	7,9	9,4
1948/49	7,0	9,3
1949/50	4,8	10,2
1950/51	6,3	15,5
1951/52	4,1	20,2
1952/53	4,0	23,4
1953/54	7,3	26,8
1954/55	7,8	31,3
1955/56	8,7	34,8
1956/57	8,9	42,8
1957/58	9,6	46,7
1958/59	14,9	44,0
1959/60	11,4	48,4
	111,1	

För att bedöma lönsamheten har utredningen vidare räknat med en förräntning av det egna kapitalet med 5 procent per år efter skatt. Totala förräntningsbeloppet skulle då uppgå till 25,8 milj. kronor, vilket av utredningen närmast anses vara för lågt, då det egna kapitalet varit ovanligt litet i förhållande till verksamhetens omfattning.

Sammanlagt framkommer sålunda ett belopp av 137 milj. kronor som utredningen anser utgöra det minsta belopp, varmed resultatet av bolagets verksamhet under efterkrigsperioden fram till den 30 juni 1960 understigit det resultat som företaget, betraktat som ett industriföretag med skälig lönsamhet, borde ha lämnat.

Mot denna bakgrund redovisar utredningen resultatet av sina undersökningar rörande *utvecklingsmöjligheterna för bolagets verksamhet*. Utredningen konstaterar först att verksamheten vid Kvarntorp under årens lopp genomgått en betydande teknisk utveckling, vari det senaste steget utgör en ombyggnad av BK-ugnarna till ökad skiffergenomsättning och förbättrat utbyte. Teknisk utveckling och genomförda rationaliseringsåtgärder har väsentligt förbättrat effektiviteten. En väsentlig utökning av produktionsvolymen har kunnat genomföras vid en successiv minskning av antalet arbetstimmar. Verksamheten har emellertid ej blivit lönsam på grund av dels sjunkande priser på bolagets produkter dels en större kostnadsstegring för löner och förnödenheter än vad effektivitetsförbättringar kunnat uppväga.

Inom bolaget har särskilt under senare år nedlagts mycket arbete på undersökningar i syfte att utveckla nya fabrikationsmetoder eller eljest för-

bättra resultatet. Utredningen har prövat de viktigaste av de förslag till åtgärder som härvid framkommit. De uppdelas i följande grupper: 1) Rationalisering inom nuvarande ram för verksamheten, 2) Utökad produktion enligt nuvarande metoder. 3) Nya metoder för utnyttjande av skifferns energiinnehåll. 4) Utvinning av nya produkter ur oljeskiffern. Enbart åtgärder, hänförliga till den förstnämnda gruppen, förväntas av utredningen icke kunna bidra till en lösning av lönsamhetsproblemet. För vissa alternativ inom övriga grupper har utredningen upprättat lönsamhetskalkyler. Till grund för beräkningarna har lagts priser, vilka överensstämmer med dem som tillämpats av bolaget i dess senaste kalkyler. Vid en genomgång av de faktorer som kan tänkas ha betydelse för den framtida prisutvecklingen har utredningen kommit till resultatet att dessa kalkylpriser är väl motiverade. Utredningen finner ej heller anledning antaga, att någon av bolagets produkter är på väg att förlora sin betydelse på marknaden. De framtida avsättningsmöjligheterna bedömes som goda.

På kostnadssidan har utredningen utgått från 1961 års kostnadsläge.

I vissa fall påverkas lönsamhetsberäkningarna i väsentlig grad av kostnader för att komma tillrätta med rökgasproblemen. Denna fråga har av utredningen ägnats särskild uppmärksamhet. Här om framhålles bl. a. följande. Relativt stora belopp har hittills utbetalats i skadeersättningar. Utredningen anger att ca 7 milj. kronor utbetalats i skadestånd och för utredningar beträffande rökgasskador. För år 1960 uppgick utgifterna för sådana ändamål till ca 0,5 milj. kronor. Skadorna förorsakas av att rökgaserna innehåller svaveldioxid och andra svavelföreningar samt stoft. Skogens — framför allt barrskogens — tillväxt har nedsatts och skador på växande gröda har också konstaterats. Korrosionsskador har enligt undersökningar av statens provningsanstalt och statens maskinprovningar nedsatt livslängden för och ökat behovet av underhåll av byggnadsdetaljer av metall, metalltrådstängsel och lantbruksmaskiner m. m. Rökgasreningens problem har under en längre tid varit föremål för skifferoljebolagets uppmärksamhet och omfattande undersökningar har utförts. Det har visat sig att införandet av en rökgasrening skulle medföra en allvarlig ekonomisk belastning för företaget. Utredningen har i sina lönsamhetskalkyler för olika utvecklingsprojekt och förändringar i den tekniska verksamheten tagit hänsyn till kostnaderna för rökgasrening på så sätt att kostnaderna medräknats för en svaveldioxidrening i de fall alternativet annars inneburit en höjning av föroreningsnivån över den nuvarande och man har därvid förutsatt en rening ned till nuvarande nivå.

I fråga om de framlagda lönsamhetskalkylerna för olika alternativ må här sammanfattningsvis nämnas följande.

1. Drift med tre BK-ugnar

Genom den tidigare ombyggnaden av BK-ugnarna ökades produktionen och möjliggjordes nedläggning av vissa oekonomiska anläggningar. Ytterligare förbättringar av BK-ugnarna torde kunna uppnås. Det är då tveksamt

om driften vid HG-ugnen bör upprätthållas och beräkningar har därför gjorts för ett rent alternativ med 3 BK-ugnar. Resultaten visar emellertid icke någon lönsamhetsförbättring jämfört med den nuvarande driften av 3 BK-ugnar och 1 HG-ugn.

2. Drift med tre BK-ugnar och en HG-ugn

Detta alternativ motsvarar den nuvarande driften vid Kvarntorp.

3. Drift med fyra BK-ugnar

Efter nedläggning av vissa anläggningar har bolaget utnyttjad marginalkapacitet för bland annat förädlingsverken. Denna skulle öka om även HG-ugnen nedlägges. Utredningen har därför ansett det vara av intresse att undersöka resultatet vid tillbyggnad av ännu en BK-ugn. Rökgasreningen blir dock vid en sådan utbyggnad en stor ekonomisk belastning. Lönsamheten blir härigenom försämrad.

4. Drift med tre BK-ugnar och en anläggning för pyrolys och förgasning av skifferstybb

Vid BK-metoden erhålles stora mängder stybb, vars energiinnehåll ej tillvaratages. Det ligger nära till hands att försöka utvinna denna stybbs innehåll av organiskt material genom pyrolys med efterföljande förgasning eller förbränning av den vid pyrolysen bildade skifferkoksen. Bolaget har därför gjort omfattande laboratorieundersökningar och processberäkningar för en stybbpyrolysanläggning. Beräkningarna har givit uppmuntrande resultat och bolaget har ansett en anläggning i teknisk försöksskala vara tillrådlig. År 1959 framlade bolaget ett förslag härom. Samtidigt framlades kalkyler som visade att bolagets verksamhet under vissa förutsättningar skulle bli lönsam genom komplettering med en stybbpyrolysanläggning. Utredningen har låtit en särskild kommitté bedöma de tekniska förutsättningarna för en stybbpyrolysanläggning. Även kommittén ansåg att — för en bedömning av om en stybbpyrolysanläggning vore praktiskt genomförbar — en provanläggning först borde uppföras. Utredningen finner emellertid att, även om processen skulle visa sig tekniskt genomförbar och även i betraktande av att stybbpyrolysanläggningen i och för sig vore lönsam, överskottet blir relativt lågt i förhållande till erforderlig investering och risktagande och långt ifrån tillräckligt för att göra bolagets verksamhet lönande.

5. Drift med tre BK-ugnar och ett kraftverk för eldnings med skifferstybb

Tidigare redovisade alternativ har avsett att nyttiggöra skiffrens energiinnehåll genom oljeutvinning — genomförd i en pyrolysprocess. Utredningen har även undersökt alternativet med direkt förbränning, varvid alstrad värme skulle tillvaratagas genom produktion av ånga, utnyttjningsbar för elproduktion i en ångturbin. Ett av bolaget framlagt förslag till en försöksanläggning med en effekt av 10 MW har utredningen låtit granska av experter från bolaget, vattenfallsstyrelsen och AB Atomenergi. Resultatet vi-

sar att lönsamheten för ett utvecklingskraftverk är diskutabel och att ytterligare forskning behövs för att fastställa den gynnsammaste förbränningsmetoden. Vidare bör rökgasreningsproblemet vara löst innan ett utvecklingskraftverk byggs. Utredningen har även sökt bedöma förutsättningarna för lönsam produktion i en anläggning i större skala. Utredningen har gjort en lönsamhetskalkyl baserad bl. a. på förutsättningarna att ett kraftpris om 3 öre per kWh erhålles — vilket är det pris som enligt vattenfallsstyrelsen kan erhållas för elkraft levererad i Kvarntorp vid lämplig spänning och med utnyttningstid av cirka 7 000 timmar — att fallande skifferstybb från tre BK-ugnar används samt att denna stybb erhålles kostnadsfritt. Kalkylen visar att överskottet skulle komma att bli så obetydligt att bolagets ekonomiska problem ej därigenom löses. Utökning av anläggningen bedömes ej heller vara lönande.

De resultat som framkommit vid lönsamhetsberäkningarna för de fem driftsalternativen för vilka här redogjorts sammanfattar utredningen i följande tabell.

Sammanställning av oljeskifferutredningens lönsamhetskalkyler

Alternativ	Tre Bergh-Kvarntorp-ugnar	Tre Bergh-Kvarntorp-ugnar En Hultman—Gustafsson-ugn	Fyra Bergh-Kvarntorp-ugnar	Tre Bergh-Kvarntorpugnar Stybbpyrolysanläggning		Tre Bergh-Kvarntorp-ugnar Kraftverk
				Högt utbyte	Lågt utbyte	
<i>Skifferförbrukning. Milj. ton/år</i>						
Ugnsskiffer	1,86	2,15	2,65	1,86	1,86	1,86
Stybb	0,79	0,92	1,14	0,79	0,95	0,79
Summa	2,65	3,07	3,79	2,65	2,81	2,65
<i>Investeringsbehov.</i>						
Milj. kr						
Produktionsanläggning.....	—	—	28,7	28,2	31,7	68
Rökgasrening	—	—	16,5	—	—	16,5
Summa	—	—	45,2	28,2	31,7	84,5
<i>Avskrivningstid.</i>						
Antal år	—	—	10	10	10	20
<i>Intäkter. Milj. kr/år</i>	31,2	34,1	40,8	41,7	41,0	46,2
<i>Kostnader. Milj. kr/år</i>						
Produktion	32,4	35,2	38,3	36,0	36,3	37,0
Kapital	15,0	15,0	18,7	19,2	19,6	20,4
Rökgasrening netto..	—	—	4,9	—	—	4,9
Summa	47,4	50,2	61,9	55,2	55,9	62,3
Tillägg för stigande skifferkostnad efter 10 driftår	0,9	1,2	1,9	0,9	1,0	0,9
» 20 »	1,9	2,5	3,8	1,9	2,1	1,9
<i>Underskott. Milj. kr/år</i>						
Efter 0 driftår.....	16,2	16,1	21,1	13,5	14,9	16,1
» 10 »	17,1	17,3	23,0	14,4	15,9	17,0
» 20 »	18,1	18,6	24,9	15,4	17,0	18,0

I fråga om nya tillverkningsmetoder har utredningen endast kortfattat berört möjligheterna till totalförgasning av skiffer. Kostnaderna härför, beräknade per utvunnen kalori, bedöms vara av ungefär samma storleksordning som vid pyrolysis.

Utredningen har slutligen också redovisat vissa överväganden rörande möjligheterna att utvinna nya produkter ur oljeskiffern. Sålunda erinras om att skiffern bl. a. innehåller uran och kali. Uraninnehållet och egenskaperna i Billingenområdet är emellertid bättre och utvinning ur Östernärkes skiffertillgångar blir därför icke aktuell. Skiffers låga kalihalt gör det enligt utredningen heller knappast möjligt att ur ekonomisk synpunkt framställa kali ur skiffer.

Vid fortsatt brytning av skiffer skulle inom nära framtid en del av denna komma att vara kalkstenstäckt. Kalkstenen skulle kunna tjäna som råvara för framställning av cement. Utredningen beräknar att cementhanteringen därest kalkstenen erhålles utan ersättning under gynnsamma omständigheter skulle ge ett överskott. Vinsten bedöms ej av utredningen vara av den storleksordning att den väsentligt skulle påverka lönsamheten för bolaget.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen att den undersökt olika möjligheter att genom investeringar i nya skifferprocesser eller biproduktutvinningar förbättra det ekonomiska utfallet av bolagets verksamhet. Det har dock visat sig, att möjligheterna i detta avseende är begränsade, och att i det fall förbättring möjligen kan nås denna är relativt liten i förhållande till förlusten på hela verksamheten. Utredningen finner att icke heller andra rationaliseringsåtgärder kan väsentligt ändra denna bild liksom icke heller prisutvecklingen på bolagets produkter för den bedömbara framtiden. Även under gynnsamma betingelser för verksamheten torde man enligt utredningen för framtiden få räkna med en årlig förlust om 10 à 15 milj. kronor. Några möjligheter att med ytterligare investeringsansträngningar komma ifrån denna förlust under den tid, som kan överblickas, föreligger enligt utredningens uppfattning icke.

Vid bedömning av skifferoljeverkets framtid bör enligt utredningen skälig hänsyn tagas till det *beredskapsvärde* en fortsatt drift av anläggningarna i Kvarntorp erbjuder.

Bedömningen bör ej endast avse oljan utan även bolagets övriga produkter ammoniak, svavel och gasol. Samråd har beträffande dessa produkter ägt rum med riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap. Därvid har beträffande ammoniak och svavel ej så vägande synpunkter framkommit, att de anses kunna påverka en bedömning av beredskapsvärdet. Gasol kan däremot i vissa fall ersätta bensin och andra flytande bränslen och jämföras ur beredskapssynpunkt med dessa.

Som grund för bedömningen har undersökts hur stort lager av olja man ständigt kan hålla för de kostnader som staten årligen beräknas ha i samband med en fortsatt drift av skifferoljeverket. Underskottet har beräknats till 14 milj. kronor per år, varvid hänsyn tagits till nettoöverskottet om 2

milj. kronor å bolagets gasolgrosshandel. För denna beredskapskostnad säkerställs en årlig produktion i Kvarntorp av cirka 120 000 m³ eldningsolja och bensin samt cirka 11 000 ton gasol.

Beräkning av lagringskostnader för oljeprodukter har gjorts i samarbete med vattenfallsstyrelsen. I lagringskostnaden har bl. a. inräknats ränta på i lagringsanordningarna och den lagrade produkten nedlagt kapital och hänsyn tagits till önskvärd spridning av lagringsanordningarna och lämplig fördelning av produkterna. En realistisk bedömning anses därvid vara en kostnad om 17 å 18 kronor per m³ lagrad kvantitet. Med detta pris motsvarar enligt utredningens beräkningar årskostnaden för statsverket ett oljelager av ungefär 800 000 m³ eller ca 6 års produktion av oljeprodukter och gasol i Kvarntorp.

Investeringen i anläggningar beräknas till ca 10 milj. kronor per 100 000 m³ lagrad olja och inköpskostnaden för oljeprodukter, beroende på produktslag, till 7—12 milj. kronor per 100 000 m³.

Utredningens slutsats är att motsvarande beredskapsvärde ernås billigare genom lagring av oljeprodukter än genom fortsatt drift av skifferoljeverket.

Ytterligare anförs att en fortsatt drift minskar skiffertillgångarnas potentiella värde. Vidare innebär oljelagring fördelar genom möjlighet till en lämpligare produktsammansättning, inget beroende av maximal produktionsförmåga, högre beredskapsvärde vid direkt krigshandling och mindre krav på arbetskraft. Vissa kostnader som uppkommer vid oljelagring bortfaller därjämte när lagringen en gång uppbyggs i tillräcklig omfattning.

Mot denna bakgrund anser utredningen att skifferoljeverkets beredskapsvärde ej är så stort att det motiverar kostnaden för fortsatt drift.

Utredningen har efter de undersökningar som sålunda genomförts och de bedömningar som ägt rum i anslutning härtill redovisat sina *slutsatser och förslag*.

Den framhåller sålunda att de gjorda undersökningarna visat, att det icke är möjligt att göra verksamheten vid bolaget lönsam genom ytterligare rationalisering och införande av nya fabrikationsmetoder. Detta gäller även om försäljningspriset på bolagets produkter skulle höjas i avsevärd grad. Även bolaget har vid egna undersökningar kommit till samma resultat. Bolaget har sålunda meddelat utredningen, att kalkyler som nyligen gjorts över olika driftalternativ visar, att skifferpyrolysverksamheten under de förhållanden, som kan beräknas bli rådande under närmaste framtid, ej kan bli ekonomiskt bärkraftig.

Enligt utredningen måste en årlig förlust av 10—15 milj. kronor förutses, om verksamheten vid anläggningarna i Kvarntorp skall fortsättas i nuvarande omfattning. Utvecklingen under senare år har på ett tydligare sätt än tidigare visat de sannolikt oöverstigliga svårigheter som är förenade med att göra den svenska skifferoljeindustrin lönsam. Det framgår sålunda enligt utredningen nu ganska tydligt, att det icke är möjligt att i väsentlig grad påverka ekonomin genom ytterligare rationaliseringsåtgärder eller genom in-

förändret av nya fabrikationsmetoder. Den prisutveckling på bolagets produkter, som inträffat under senare år, har dessutom lett fram till lägre försäljningspriser för bolagets produkter än man tidigare haft anledning att förvänta sig.

De undersökningar och bedömningar som utredningen redovisat rörande främst beredskapsfrågan men även den framtida prisutvecklingen på bolagets produkter, skiffertillgångarna och rökgasfrågan ändrar inte utredningens huvudslutsats, att den icke funnit skäl föreligga för en fortsatt oljeskifferhantering. Då denna utgör grunden för och huvuddelen av verksamheten vid Svenska skifferoljeaktiebolaget, föreslår utredningen att hela verksamheten avvecklas.

En successiv avveckling under längre tidsperiod medför enligt utredningen större kostnader än om avvecklingen genomföres snabbt samt härjämte tekniska och administrativa svårigheter. Utredningen föreslår därför, att bolaget så snabbt som möjligt upphör med sin verksamhet och att bolaget likvideras och dess tillgångar realiseras. Härvid framhålls, att f. n. högkonjunktur med god sysselsättning råder och att en avveckling under sådana förhållanden är minst kännbar för de därav berörda.

Enligt utredningens uppfattning bör utrustningen för ammoniaktillverkning och gasoldistribution även i fortsättningen kunna användas i lämpligt sammanhang. Den representerar därför ett förhållandevis gott försäljningsvärde. Användning av ammoniakfabriken förutsätter komplettering med för-gasningsanläggning, lämpligen för olja. Propan- och butangas från inländska och utländska raffinaderier kan komma i fråga som råvara för gasolhanteringen.

Utredningen konstaterar att främst följande ekonomiska åtgärder är för-
enade med en avveckling av bolaget.

1. Avskrivning av statens direkta lån till bolaget och aktiekapitalets bokförda värde om 21,5 resp. 19 milj. kronor.
2. Avveckling av övriga lån till bolaget, uppskattade till 73 milj. kronor.
3. Täckande av kostnader och driftsförluster under avvecklingsperioden samt reglering av kvarstående skadestånd etc.
4. Realisation av bolagets tillgångar.

Enligt utredningens uppskattning behöver 60—65 milj. kronor vid en avveckling av bolaget tillskjutas från statens sida utöver avskrivning av aktiekapitalet och nyssnämnda lån å 21,5 milj. kronor.

Omplacering av friställd personal bör enligt utredningen vara möjlig att genomföra i nuvarande konjunkturläge. Berörda myndigheter förutsätts vidtaga rimliga åtgärder för att underlätta en sådan.

Det är enligt utredningen angeläget att alla de erfarenheter som verksamheten hittills medfört sammanföres och bevaras, om ett eventuellt utnyttjande av oljeskiffertillgångarna ånyo skulle bli aktuellt. Utredningen föreslår därför att förefintligt material (tekniska utredningar, rapporter och beskrivningar, ritningar etc.) sammanställs och katalogiseras samt förvaras hos riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap.

Vidare föreslås att medel anvisas att disponeras förslagsvis av statens tekniska forskningsråd för understöd av forsknings- och utvecklingsarbete samt utredningar av betydelse för att vinna ytterligare kunskaper om utnyttjande av de svenska oljeskiffertillgångarna.

Slutligen föreslår utredningen, att det uppdrages åt riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap att framlägga förslag om de åtgärder, som måste vidtagas ur beredskapssynpunkt för att kompensera bortfallet av produktionen i Kvarntorp av flytande och gasformiga bränslen, svavel och ammoniak. Härvid bör enligt utredningen beaktas, att det också kan bli önskvärt att lagra sådan materiel, som skulle erfordras för att i ett avspärrningsläge snabbt sätta i gång en skifferoljeutvinning enligt exempelvis den s. k. Ljungströmsmetoden.

Kvarntorpskommissionen

I nära anslutning till att oljeskifferutredningen framlagt sitt betänkande tillkallades, med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 2 juni 1961, en kommission bestående av nio ledamöter med uppdrag att verkställa det utrednings- och planeringsarbete samt vidtaga de åtgärder i övrigt som föranleds av oljeskifferutredningens förslag rörande Svenska skifferoljeaktiebolagets verksamhet. Kommissionen¹ antog sedermera benämningen Kvarntorpskommissionen.

I mitt yttrande till statsrådsprotokollet för nyssnämnda dag erinrade jag om bakgrunden till att särskilda sakkunniga tillkallades för att utreda frågan om skifferoljeaktiebolagets framtida verksamhet. Vidare redogjordes för de resultat, som de sakkunniga kommit till och vilka tidigare här återgivits. I sammanhanget påpekades, att de sakkunnigas konstaterande, att bolaget går med årlig förlust, bekräftat den utgångspunkt som föranledde utredningen. Ett tekniskt och ekonomiskt underlag för prövning av frågan om bolagets fortbestånd hade nu framlagts.

Vidare anfördes, att ett genomförande av utredningens förslag kan förutses få vittgående konsekvenser. Kostnader komme att aktualiseras för staten, vilkas täckande förutsatte en betydande medelsanvisning över riksstaten. Än allvarligare var de verkningar, som vid en avveckling av bolagets verksamhet måste förutses för företagens anställda och för den berörda bygden. Betydelsen av att nämnda konsekvenser grundligt och i god tid övervägdes samt att åtgärder planerades för att begränsa kostnaderna och hindra de sociala skadeverkningarna underströks. Det föreslogs därför att det utrednings- och planeringsarbete m. m. rörande Kvarntorpsindustrien, som föranleddes av oljeskifferutredningens förslag, omedelbart skulle påbörjas. Detta arbete borde lämpligen anföras åt en kommission inom handelsdepar-

¹ Som ledamöter i kommissionen tillkallades statssekreteraren Karl Erik Önnesjö, direktören Harry Hjalmarson, förbundsordföranden Valdemar Lundberg, direktören Claës-Wilhelm Pilo, byråchefen Bertil Sännås, budgetsekreteraren Reidar Thilert, kanslirådet Erik Thuresson, direktören Elam Tunhammar och landssekreteraren Erik Werner.

tementet. I kommissionen skulle ingå personer med framstående industriell och kommersiell sakkunskap samt personer som representerade arbetsmarknadsstyrelsen samt länets och arbetarnas intressen, liksom företagsledningen och närmast berörda statsdepartement.

Som allmän förutsättning för arbetet borde gälla att oljeskifferutredningens förslag i huvudsak komme att genomföras. Beträffande riktlinjerna för arbetet anfördes i övrigt följande.

»Vad angår möjligheterna att nedbringa statens kostnader i samband med en likvidation av bolaget kan erinras om följande. Den årliga rörelseförlust, som åberopas som skäl för en total avveckling av bolaget, utgör det sammanlagda resultatet av en rad olika verksamhetsgrenar. Det kan ifrågasättas om inte vissa delar av bolagets rörelse framdeles kan drivas självständigt med godtagbart ekonomiskt resultat. Sålunda har utredningen funnit, att den utrustning, som finnes för ammoniakstillverkningen och gasoldistributionen, även i fortsättningen torde kunna finna användning i lämpligt sammanhang och att den därför torde ha ett jämförelsevis gott försäljningsvärde. Detta uttalande synes mig tyda på att här föreligger underlag för en även på längre sikt ekonomiskt bärkraftig verksamhet. Möjligen kan även andra delar av bolagets produktiva resurser bedömas på liknande sätt. Spörsmålet hur man bör förfara för att ifrågavarande tillgångar bäst skall nyttiggöras och därmed deras värde så långt möjligt tillgodogöras bör noga övervägas. Härvid bör undersökas, om inte det ur flera synpunkter mest tillfredsställande resultatet skulle ernås genom en fortsättning av driften i lämplig form och omfattning. Frågan huruvida detta bör ske i statlig eller enskild regi eller under samverkan mellan staten och andra intressenter lämnar jag i detta sammanhang öppen; den bör sålunda prövas förutsättningslöst.

Vad härefter angår de delar av bolagets verksamhet, som bedömts vara direkt förlustbringande nu och för framtiden, synes en avveckling vara det ur rent affärsmässiga synpunkter mest rationella alternativet. Det gäller här framförallt den s. k. skifferpyrolysen samt andra bearbetnings- och förädlingsprocesser, vilka bygger på skiffern som utgångsmaterial. Den grundläggande frågan blir i vilken takt och under vilka former en avveckling av dessa verksamhetsgrenar bör ske. Oljeskifferutredningen har för sin del funnit, att en avveckling under flera år medfört större kostnader än en snabb avveckling och därför förordat det senare alternativet. Frågan om sättet att genomföra en avveckling på ett ur samlad samhällelig synpunkt ändamålsenligt sätt kräver emellertid ytterligare överväganden. Därvid bör bl. a. beaktas resultatet av undersökningarna rörande möjligheterna till fortsatt drift av bolagets lönsamma anläggningar. Vidare kan det även ur kostnadssynpunkt visa sig ändamålsenligt att beakta de sysselsättningsaspekter, som beröres i det följande.

Vid en bedömning av de här aktualiserade frågorna får synfältet inte begränsas till enbart de företagsekonomiska faktorerna. Skälig hänsyn måste nödvändigtvis tagas till de arbetare och tjänstemän som har sin försörjning vid företaget. För att en avveckling och nygestaltning av verksamheten skall kunna genomföras på ett godtagbart sätt krävs en aktiv medverkan från arbetsmarknadsmyndigheternas sida. Därvid måste man bl. a. klarlägga den berörda arbetsstyrkans struktur med avseende på ålder, försörjningsskyldighet och andra omständigheter som påverkar de berörda personernas möjligheter att söka sin utkomst på annat håll. Likaledes måste undersökas hur man bör gå till väga för att omplacera personal, som i det nu aktuella fallet kan komma att förlora sitt arbete, och i vilken takt omplaceringen kan ske. Syftet skall vara att omställningen genomföres med ett minimum av sociala olägenheter.

Svårigheterna för såväl företagens anställda som för den berörda bygden överhuvudtaget bör kunna minskas i den mån ny livskraftig industri kan skapas i området. Möjligheterna härtill får inte överskattas. Även om stora ansträngningar göres i sådant syfte, måste man räkna med nödvändigheten av att bereda sysselsättning på andra håll för övervägande delen av de anställda. Det bör undersökas i vilken utsträckning en nyetablering kan ske. Jag finner det i hög grad angeläget att man med utnyttjande av tillgängliga lokaliseringpolitiska hjälpmedel söker nå resultat i detta hänseende. Bl. a. kan hänvisas till möjligheten att lämna statligt kreditstöd till företag, som har godtagbara utsikter till lönsam verksamhet och vilkas ägare är beredda att göra en inte oväsentlig egen kapitalinsats. Om det befinnes, att statlig medverkan krävs i andra former än de sedvanliga, kan förslag härom framläggas under förutsättning att projektet är ekonomiskt försvarbart.»

Beträffande kommissionens arbete anfördes slutligen att syftet allmänt sett skulle vara att skapa ett underlag för de ställningstaganden, som oljeskifferutredningens förslag vid beaktande av förut angivna synpunkter gav anledning till. Kommissionen borde ha befogenhet att ingå i preliminära förhandlingar med privata och kooperativa företag, när detta kunde vara ändamålsenligt med hänsyn till statens intressen.

Remissyttranden över oljeskifferutredningens betänkande

Över oljeskifferutredningens betänkande har, efter remiss, utlåtanden avgivits av överbefälhavaren, arbetsmarknadsstyrelsen, statskontoret, kontrollstyrelsen, kommerskollegium, som bifogat yttranden från handelskammarna i riket, Sveriges industriförbund och Svenska Petroleum Institutet, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, länsstyrelsen i Örebro län, som överlämnat yttranden från drätselkammaren i Örebro, drätselkammaren i Kumla, kommunalnämnderna i Kumla landskommun, Ekeby-Gällersta, Stora Mellösa, Asker och Sköllersta, förste provinsialläkaren i Örebro och länsarkitektkontoret i Örebro, statens tekniska forskningsråd, vidare från Svenska skifferoljeaktiebolaget, Kooperativa förbundet, Landsorganisationen i Sverige samt Ingenjörsvetenskapsakademien.

Utredningens *uppfattning att skifferoljebolagets verksamhet bör upphöra* delas av så gott som samtliga remissinstanser. I allmänhet anses varken ekonomiska skäl eller rena beredskapssynpunkter motivera fortsatt drift av framför allt skifferpyrolysverksamheten. I vissa fall har remissinstanserna icke ansett sig kunna bedöma de av utredningen presenterade kalkylernas riktighet utan i sina ståndpunktstaganden i huvudfrågan accepterat de däri framkomna resultaten. *Statskontoret* menar att en nedläggning av skifferoljebolaget icke kan väntas medföra någon mera väsentlig besparing för staten. De kostnader och inkomstminskningar som staten kan komma att vidkännas genom en nedläggning har av utredningen belysts endast ofullständigt. Som exempel nämns bl. a. bortfallen ränteinkomst för staten vid avskrivning av statslånen, ökade beredskapskostnader för oljelagring, fortsatta kostnader för forskning m. m. Det synes emellertid ämbetsverket san-

nolikt att bolagets rörelseresultat vid en fortsatt drift kommer att undergå en successiv försämring — ökade kostnader för skifferbrytning, stegrade kostnader för löner och sociala förmåner m. m. som icke kommer att uppvägas av stigande priser på bolagets produkter eller motverkas genom ytterligare rationaliseringsåtgärder utan att bolaget tillföres nytt kapital — och statskontoret vill med hänsyn härtill och olägenheter i övrigt av en fortsatt skifferoljeproduktion icke göra någon erinran mot utredningens förslag. *Arbetsmarknadsstyrelsen*, som icke ansett sig kunna taga ställning till de tekniska och ekonomiska undersökningar, som redovisas av utredningen, framhåller att det från arbetsmarknadssynpunkt icke finns anledning påkalla uppehållande av driften, därest förutsättningar för lönsam produktion saknas. *Kommerskollegium* anser att en avvägning mellan de statsfinansiella olägenheter som synes ofrånkomliga vid en fortsatt drift och värdet för beredskapen i avspärningssituationer leder till att driften bör nedläggas. *Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* finner mot bakgrund av de av utredningen framlagda ekonomiska och andra skäl som talar för beredskapslagring icke Kvarntorpsanläggningen ha ett så stort beredskapsvärde att det motiverar kostnaderna för statsverket av fortsatt drift så mycket mindre som ett för jämförbar kostnad uppbyggt oljelager skulle kunna ersätta produktionen i Kvarntorp under en tid som gör det möjligt att bygga upp en helt ny skifferoljeindustri om så befinnes nödvändigt. Ej heller *länsstyrelsen i Örebro län* motsätter sig utredningens förslag att nedlägga verksamheten. *Statens tekniska forskningsråd* liksom *samtliga handelskamrar* i riket instämmer i utredningens förslag att skifferoljeproduktionen avvecklas. *Kooperativa förbundet* anför att, om det bedöms som väsentligt för vår försörjning att Kvarntorpsanläggningen till vissa delar hållas i reserv, det ter sig önskvärt, att skifferbrytningen med det snaraste nedläggs, så att ej de rikaste och lättåtkomligaste skifferfyndigheterna i för tid förbrukas. Förbundet anser det ej ur statsekonomiska eller andra synpunkter försvarligt att en så ringa förstärkning av oljeberedskapen, som produktionen i Kvarntorp innebär, åstadkommes genom stora årliga förluster för statsverket. *Landsorganisationen i Sverige* erinrar om sin uppfattning, att statliga företag med affärsekonomiska uppgifter i princip är att jämställa med enskilda och kooperativa, varför man bör kunna ställa det kravet på dem, att de på lång sikt skall kunna täcka kostnaderna, inklusive ränta på i driften investerat kapital, med intäkter av rörelsen. Man finner det sannolikt att en inhemsk oljetillverkning, baserad på skiffertillgångarna i Kvarntorp, under nuvarande förhållanden icke kan bli ekonomiskt lönande. Beredskapsmässiga skäl att bedriva en förlustbringande oljeutvinning är ej längre för handen. Det synes därför organisationen icke motiverat att fortsätta driften i dess nuvarande inriktning och omfattning. Ej heller *Ingenjörsvetenskapsakademien* anser att det ur beredskapssynpunkt är motiverat att upprätthålla driften vid skifferoljebolaget då av akademien gjorda beräkningar visar, att en oljekvantitet motsvarande 4—7 års produktion kan lagras för samma kostnad som den årliga förlusten.

Överbefälhavaren anser att det från de synpunkter han har att företräda vore angeläget att kunna bibehålla och helst vidareutveckla en inhemsk skifferoljeindustri. Kumla landskommuns kommunalnämnd menar att sociala skäl talar för att driften — åtminstone i viss omfattning — i någon form bör fortgå. Om icke ny industri kan ersätta skifferoljebolagets verksamhet avstyrker Sköllersta kommunalnämnd en avveckling av bolaget. Länsarkitektkontoret i Örebro ifrågasätter om — med hänsyn till erforderliga nyinvesteringar för att upprätthålla samma beredskapsvärde i förening med kostnader i samband med nedläggning av bolagets verksamhet — en nedläggning av industrin är försvarbar i dagens internationella läge. De stora investeringar, som såväl kommunerna som de anställda vid skifferoljeverket i sin förlitan på industrins framtida fortbestånd nedlagt på bostäder och allmännyttiga ändamål talar enligt länsarkitektkontorets mening för ett bibehållande av anläggningen.

Beträffande omfattningen av nedläggningen har remissinstanserna skilda meningar. Framför allt har utredningens understrykande av att utrustningen för ammoniakstillverkningen och gasoldistributionen även i fortsättningen torde kunna finna användning i lämpligt sammanhang och därför representerar ett jämförelsevis gott försäljningsvärde givit anledning till kommentarer.

Styrelsen för Svenska skifferoljeaktiebolaget som i princip delar utredningens uppfattning, att man för närvarande ej kan räkna med en räntabel verksamhet i Kvarntorp baserad på skifferpyrolys känner sig ej övertygad av det utomordentligt koncentrerade resonemang med vilket utredningen motiverar sitt huvudförslag, att den lämpligaste åtgärden skulle vara ett snabbt nedläggande av bolagets verksamhet i dess helhet och i samband därmed en realisation av tillgångarna under förutsättningar, som synes styrelsen vara ägnade att leda till risk för nya förluster. Styrelsen anser vidare att — såvitt framgår av betänkandet — utredningen ej alls som ett alternativ till total nedläggning av verksamheten — omedelbart eller efter viss övergångsperiod — övervägt förutsättningarna för en teknisk och finansiell rekonstruktion av ekonomiskt bärkraftiga delar av företaget, varvid frågan om aktierna skulle ägas av staten eller andra intressen finge betraktas som ett andrahandsspörsmål av neutral karaktär. Vidare anför styrelsen.

»Ifråga om de med en avveckling av pyrolysdriften förknippade problemen bör till en början konstateras, att förlusten på bolagets rörelse framkommer som ett sammanlagt resultat av flera olika verksamhetsgrenar, varav vissa grenar torde kunna drivas självständigt med godtagbart ekonomiskt resultat. Utredningen har såtillvida uppmärksammat denna fråga som den uttalat, att den utrustning, som finnes för ammoniakstillverkningen och gasoldistributionen, även i fortsättningen torde kunna finna användning i lämpligt sammanhang, och att denna utrustning därför torde ha ett jämförelsevis gott försäljningsvärde. Frågan om en avveckling av skifferpyrolysen kompliceras sålunda av att med densamma är sammankopplade verksamhetsgrenar, som i och för sig är lönsamma, t. ex. ammoniakstillverkning och gasoldistribution, och som kan försörjas med andra råvaror, oberoende av skifferpyrolys. Spörsmålet att lösgöra sådana verksamhetsgrenar från be-

roendet av skifferpyrolysen samt att nygestalta desamma på normal affärs-
mässig grund innefattar en mängd problem av teknisk och kommersiell na-
tur samt därutöver frågor av stor räckvidd beträffande integrering eller sam-
verkan med annan likartad verksamhet och andra ägareintressen. Dessa frå-
gor, vilka bör lösas på ett sådant sätt, att så stor del som möjligt av det i
Kvarntorpsverket nedlagda kapitalet återvinnes, måste ofrånkomligen på-
verkas av de möjligheter, som kan föreligga att på kort sikt utan större eko-
nomiska uppföringar upprätthålla viss skifferpyrolysis — en fråga, som ut-
redningen, sedan den funnit lönsamheten på lång sikt otillräcklig, över hu-
vud taget ej berört.»

Svenska Petroleum Institutet anser, att den av Kungl. Maj:t tillsatta kom-
missionen bör undersöka möjligheterna att i Kvarntorp driva en rörelse i
mindre omfattning än den nuvarande vilket skulle innebära många fördelar
bl. a. däri att en del av det investerade kapitalet eventuellt kommer till nyt-
ta och avvecklingen av personalen underlättas. *Statskontoret* anser, att i syf-
te att statsverkets förluster skall begränsas bör undersökas, huruvida det
finns förutsättningar för en fortsatt drift — statlig eller enskild — av bo-
lagets ammoniak- och gasolanläggningar, baserande sig på annan råvara än
skifferolja. I huvudsak samma uppfattning framförs av *Statens tekniska
forskningsråd*. *Kommerskollegium* erinrar om den tillsatta kommissionens
uppgift att undersöka fortsatt lönsam drift på ammoniak- och gasolområdet,
innan ställning kan tas till dess framtid. *Kumla landskommuns kommunal-
nämnd* framhåller sitt intresse av en fortsatt amoniaktillverkning och gasol-
distribution på nuvarande plats.

Kooperativa förbundet anför att förutsättningarna för ammoniaktillverk-
ningen och gasoldistributionen förändras helt när skifferbrytningen upphör,
då man tidigare byggt på överskottsgaser från skifferoljeverket. Frågan om
hur och var ammoniakfabrikens och gasoldistributionens utrustning bäst
skall kunna utnyttjas måste närmare utredas. KF kan ej finna att ett fort-
satt statligt engagemang är nödvändigt eller önskvärt. *Landsorganisationen i
Sverige* anser sig icke ha möjlighet att på grundval av föreliggande uppgif-
ter bedöma om en nedläggning av pyrolysverksamheten även måste innebä-
ra en total avveckling av bolagets verksamhet eller i vad mån alternativa
produktionsmöjligheter finns. En fortsatt verksamhet på längre sikt förut-
sätter dock att sannolika skäl kan anföras för att den på lång sikt kan bli
räntabel. Det är i en tid av hårdnande konkurrens ej försvarligt att kapital
och arbetskraft binds i en olönsam hantering, varken inom statliga eller pri-
vata bolag. Ej heller *Ingenjörsvetenskapsakademien* anser material förelig-
ga för en bedömning av frågan om total eller partiell nedläggning av drif-
ten. I anslutning till utredningens uttalande om utrustningen för ammoniak-
tillverkning och gasoldistribution ifrågasätter akademien starkt huruvida
Kvarntorp — sedan det naturliga råvaruunderlaget försvunnit — i fortsätt-
ningen skulle utgöra den ur transportsynpunkt gynnsammaste platsen för
ammoniaktillverkning och om icke befintlig utrustning bör överlätas till
annan intressent. Samma synpunkter anföres beträffande gasoldistributio-
nen vars utrustning enligt akademien bör förläggas till ett raffinaderi eller

till ort med hamn. I viss mån samma synpunkter framförs av *Sveriges industriförbund* som även påpekar att en fortsättning av denna del av driften endast i mycket liten utsträckning skulle lösa personalproblemen. Väsentligast är enligt förbundet, att det saknas bärkraftiga argument varför staten genom ett skifferbolag vars bränsleproduktion avvecklats skulle fortsätta sitt engagemang inom mindre verksamhetsgrenar. Staten bör avyttra befintlig utrustning och anläggningar till andra intressenter.

Beträffande *avvecklingens tidsmässiga genomförande* har några remissinstanser icke ansett sig kunna med utgångspunkt från tillgängligt material taga ställning härtill utan avvaktar resultatet av Kvarntorpskommissionens undersökningar. *Sveriges industriförbund* ansluter sig till utredningens förslag om snabb avveckling i nuvarande goda högkonjunktur. Svårigheterna att bedöma framtida sysselsättningsförhållanden i samband med den osäkerhet som råder om möjligheterna att knyta Sverige till en västeuropeisk stormarknad talar härför liksom svårigheter att driva rörelsen under en längre avvecklingsperiod om en avgång av kvalificerad personal skulle uppstå.

Styrelsen för skifferoljebolaget kan däremot icke ansluta sig till förslaget om en omedelbar avveckling av bolagets verksamhet utan anför att

»vad härefter beträffar de kortsiktiga aspekterna på skifferpyrolysverksamheten må konstateras, att — såsom utredningen framhåller — bolagets långfristiga kapital — såväl eget som upplånat — redan nu i realiteten är att anse som förlorat. Driftskalkylen bör därför ej på *kort* sikt belastas med krav på kapitaltjänst härför. Om sålunda bolagets nuvarande långa kapital-engagemang betraktas som redan havda förluster, torde större nya förluster ej behöva uppstå vid en fortsättning av pyrolysdriften på *kort* sikt och i lämplig omfattning, bl. a. emedan i detta läge ersättningsanskaffningarna kan hållas inom en snäv ram. Utredningens slutsats, att ca 14 milj. kronor per år måste offras för att hålla skifferoljeverket i gång, gäller sålunda endast, om man avser en uthållig verksamhet på *lång* sikt men ej en fortsättning av densamma under en begränsad tid. Inom bolaget verkställda undersökningar tyder också på att en avveckling av skifferpyrolysen i etapper kan vara en tänkbar väg.

Sett ur statens och samhällets synpunkt måste även beaktas andra än de rent företagsekonomiska faktorerna — framför allt de problem, vilka vid en genomgripande omställning av verksamheten kommer att uppstå för bolagets anställda och för bygden och vars lösning säkerligen skulle försvåras, om hela verksamheten efter en 20-årig drift skulle nedläggas så brådstörtat som utredningen föreslår. Mot de nämnda svårigheterna måste givetvis å andra sidan vägas de arbetsmarknadspolitiska skäl, som talar för att omplaceringsproblemen löses så snabbt som möjligt under nu rådande gynnsamma konjunkturer.

För att en ur samhällelig synpunkt tillfredsställande lösning av Kvarntorpsproblemet skall uppnås, kräves sålunda en omsorgsfull avvägning mellan en mångfald problem av företagsekonomisk, samhällsekonomisk, beredskapsmässig och social art. En sådan avvägning har icke utförts av utredningen. Med hänsyn till att härmed sammanhängande frågor, vilka nu utgör det centrala problemet för företaget, i stället kommer att behandlas av den särskilda kommission, som Herr Statsrådet tillkallat med stöd av Kungl.

Maj:ts bemyndigande, saknar styrelsen emellertid anledning att här närmare beröra hithörande problem. Enligt styrelsens mening synes det uppenbart, att lösningen måste sökas i den riktning, som angivits i regeringens direktiv till kommissionen. Därmed torde man även på bästa sätt tillvarata de möjligheterna att med realistiskt bedömande av beräkningsbara faktorer bevara handlingsfriheten i olika nu icke förutsebara situationer.»

Styrelsen, liksom även några andra remissinstanser påpekar dessutom att man vid en avveckling även bör beakta att uppbyggnad av oljelager icke är någon åtgärd som hastigt kan genomföras. *Arbetsmarknadsstyrelsen* framhåller betydelsen av att en nedläggning av driften tidsmässigt planeras så att omställningen för arbetskraften i största möjliga utsträckning underlättas. *Landsorganisationen i Sverige* understryker att en eventuell avveckling bör verkställas under en period av högkonjunktur. Tidpunkten för en nedläggning bör därför ej fastställas långt i förväg utan myndigheterna bör, sedan ett principbeslut fattats, ha fria händer att närmare bestämma tid och övriga detaljer i samband med avvecklingen. Ehuru Örebroregionen enligt organisationen tillhör en av landets ekonomiskt expansiva områden och en viss efterfrågan på arbetskraft för närvarande råder torde det knappast vara möjligt att inom en kortare tidsrymd inom denna region omplacera en så betydande arbetsstyrka, som skulle friställas om bolagets verksamhet helt avvecklades. Arbetsmarknadsmyndigheterna bör ha stort inflytande vid bestämmande av tidsschemat. *Kommunalnämnderna i Kumla landskommun* och *Sköllersta kommun* har uttalat att av sociala skäl en långsammare avveckling är önskvärd.

Beträffande *omfattningen av de subventioner bolaget erhållit* genom bensinskatt eftergiften anför utredningen, att bolaget beträffande i bensinen inblandad bensol uppburit full bensinskatt och energiskatt utan att till statsverket inleverera sålunda uppburit skatt. *Kontrollstyrelsen* erinrar med anledning härav att bensol icke är en petroleumprodukt utan en biprodukt vid stadsgastillverkning som i och för sig är skattefri. Inblandning av bensol i bensinen efter det skattskyldighet inträtt för bensinen kunde enligt före den 1 juli 1961 gällande bestämmelser icke föranleda beskattning av den i blandningen ingående bensolen. *Kontrollstyrelsen* har heller icke framställt erinringar mot bolagets skatteredovisning på denna punkt. Enligt ny förordning — ikraftträd den 1 juli 1961 — skulle även inblandad bensol vara skattegrundande men genom särskilda bestämmelser har en merbelastning för bolaget undvikits. Liknande synpunkter har även *kommerskollegium*, *Ingenjörsvetenskapsakademien* och *Svenska Petroleum Institutet* anfört.

Beträffande de *verkliga förluster* staten åsamkats genom skifferoljebolagets drift anför *styrelsen för bolaget* att utredningen ej tagit hänsyn till de betydande belopp, som staten i egenskap av avnämare av bolagets produkter under beredskapsperioden inbesparat genom att de priser, som bolaget enligt vederbörliga direktiv fick uttaga för sin brännolja och bensin, väsentligt understeg priserna på alternativprodukterna motorsprit, tjärolja och

importolja. Enligt beräkningar av bolaget uppgår detta belopp till 100 milj. kronor vilket bör tagas i betraktande vid en bedömning av statens kapitalinsatser och förluster. Detta har också framhållits av bl. a. *Svenska Petroleum Institutet* och *Ingenjörsvetenskapsakademien*. *Styrelsen för skifferolja-bolaget* framhåller vidare bl. a., att bolagets rörelse — såsom utredningen framhåller — under 1950-talet bedrivits under mycket ogynnsamma förutsättningar beträffande pris- och kostnadsutveckling. Samtidigt som priserna på bolagets produkter nedgått, så har den allmänna kostnadsnivån och framför allt lönerna, som för bolaget utgör en stor kostnadspost, utvecklats i motsatt riktning. Bolagets allmänna konkurrensförutsättningar har sålunda radikalt försämrats, och den väsentligt förbättrade tekniska och produktionsekonomiska effekt, som uppnåtts i bolagets verksamhet under 1950-talet, har därför ej kunnat medföra motsvarande förbättring av det ekonomiska totalresultatet. Ett sätt att illustrera den ogynnsamma utvecklingen av bolagets allmänna konkurrensläge är en jämförelse med den hypotetiska situation, som skulle förelegat om priserna för olja, bensin, gasol och svavel utvecklats exempelvis på samma sätt som partiprisnivån i Sverige i allmänhet. Värdet av produktionen under kalenderåret 1959 av dessa varor skulle då ha uppgått till ungefärligen 10 milj. kronor mer än det i verkligheten uppnådda produktionsvärdet. Motsvarande förbättring av resultatet av bolagets verksamhet skulle därvid ha uppnåtts.

Vad avser *konsekvensen av en avveckling för de anställda och för berörda kommuner* har samtliga remissinstanser som berört dessa förutsatt att åtgärder i en eller annan form vidtages för att minska de negativa verkningarna. *Landsorganisationen i Sverige* betonar, att ett nedläggande av driften reser krav på omfattande arbetsmarknadspolitiska insatser. Arbetsmarknadsmyndigheterna bör få utöva ett betydande inflytande på såväl fastställande av själva tidsschemat för avvecklingsprocessen som andra frågor i samband med denna. Behovet av att *nyetablera industri* understryker främst *arbetsmarknadsstyrelsen*, som nämner, att styrelsen redan nu i sin rådgivande lokaliseringsverksamhet ansett sig böra ägna bl. a. Kumla-Hallsbergsområdet särskild uppmärksamhet samt *länsstyrelsen i Örebro län*, som menar, att det stora antalet anställda över femtio år och innehav av egnahemsfastigheter försvårar omplacering av en stor del av personalen. Liknande synpunkter framförs även av flera berörda kommuner. Ersättning av statsmedel för förlust vid avyttrande av bostäder och kostnader för flyttning föreslås av bl. a. *Kooperativa förbundet*, *Landsorganisationen i Sverige*, *länsstyrelsen i Örebro län* och *kommunalnämnden i Sköllersta kommun*. *Kommunalnämnden i Kumla landskommun* framför önskemål om pension för äldre arbetare som ej kan omplaceras. *Länsstyrelsen i Örebro län* menar, att skälig ersättning bör utgå till kommuner — då ny industri ej kan ersätta den nedlagda — i de fall kostnader åsamkas dem bl. a. i samband med omskolning och för ekonomisk hjälp till arbetslösa och deras familjer. Även flertalet av de av skifferoljebolagets verksamhet berör-

da kommunerna har understrukit de kommunalekonomiska konsekvenserna av en nedläggning och behov av stöd framförs av bl. a. *kommunalnämnden i Ekeby-Gällersta kommun*, vars skatteunderlag beräknas minska med omkring hälften.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap understryker angelägenheten av att oljeskifferutredningens förslag om *oljelagring* som kompensation för Kvarntorpsverkets nedläggning genomförs. Nämnden erinrar om att i dess föreslagna lagringsmål för åren 1963—1969 på tillgångssidan räknats med Kvarntorpsverkets oljeproduktion. Beredskapslagringen bör kvalitetsmässigt kompensera produktionsbortfallet, varför minst 30 procent bör avse bilbensin, vilken måste omsättas med korta tidsintervaller, varför denna lagring tveklöst bör infogas i tvångslagringsystemet. Hinder föreligger emellertid ej att uppdraga åt nämnden att genomföra eldningsoljelagringen. Vid kompensation av bortfallen produktion av eldningsolja torde böra övervägas, om lagringen helt bör ske i form av eldningsolja eller delvis i form av fasta importbränslen, vilket senare — med hänsyn till dagens prisläge för de senare och i betraktande av förefintlig tillgång på billiga lagringsutrymmen härför — är ekonomiskt gynnsamt. *Nämnden* liksom *kommerskollegium* föreslår att 1961 års oljelagringskommitté erhåller i uppdrag att beakta det ökade lagringsbehovet. Nämnden anför, att även ersättning för gasolproduktionen då bör observeras. Nämnden betonar vidare, att den försvagning av vår försörjningsberedskap, som produktionsbortfallet av *skifferoljebolagets övriga produkter* — främst ammoniak och svavel — medför, måste beaktas då de kan anses vara av betydelse ur beredskapssynpunkt. Ammoniaken är av vikt som basråvara såväl för tillverkning av sprängämnen som kvävegödselmedel. Nämnden påpekar, att eventuell fortsatt drift av ammoniak tillverkningen kommer att göras beroende av importerad olja varför frågan om uppläggning av särskilt beredskapslager av olja för detta ändamål bör beaktas. Nämnden har för avsikt att i den nya lagringsplan som för närvarande håller på att utarbetas, uppta vissa kvantiteter svavel för tillgodoseende av ur beredskapssynpunkt kvalificerade behov av rent svavel som icke kan tillgodoses genom inhemsk svavelkis. *Kooperativa förbundet* tillstyrker utredningens förslag att det uppdrages åt riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap att framlägga förslag om de åtgärder, som bör vidtagas ur beredskapssynpunkt för att kompensera ett produktionsbortfall i Kvarntorp.

Beträffande utredningens förslag att särskilda medel bör disponeras av förslagsvis statens tekniska forskningsråd för understöd av sådant *forsknings- och utvecklingsarbete* samt sådana utredningar, som kan vara av betydelse för att fördjupa kunskaperna om utnyttjandet av de svenska oljeskiffertillgångarna förklarar *Statens tekniska forskningsråd* sig berett medverka i detta arbete, men understryker att det är naturligt att bedöma oljeskiffertillgångarnas utnyttjande för energiförsörjningen i samband med andra inhemska resurser som torv och grafit. En samlad behandling bör även kunna inriktas på att finna lämpliga vägar för dessa tillgångars nyttiggö-

rande i andra tekniska processer. Forskningsrådet föreslår att en särskild utredning tillsätts för forsknings- och utvecklingssidan för att ge en samlad bedömning av alla de analyser och förslag, som under senare år framkommit genom utredningar vilka sysslat med bränsleförsörjningen, torvfrågan och skifferoljefrågan. Bland tänkbara åtgärder nämner forskningsrådet möjligheten att inrätta ett allmänt bränsleforsknings- eller apparattekiskt institut förlagt förslagsvis till det tidigare torvforskningslaboratoriets lokaler i Lund. Rådet erinrar i detta sammanhang om det i sitt yttrande över 1951 års bränsleutrednings betänkande »Bränsleförsörjningen i atomåldern» framförda erbjudandet att under rådet tillsätta en bränsleforskningsnämnd. Nämnden skulle kunna utföra den här förordade forskningsutredningen. En förutsättning är emellertid att särskilda medel anvisas att disponeras för här tilltänkt forskning. Rådet erinrar om att bränsleutredningen år 1956 uppskattade behovet av medel för den allmänna bränsle- och värmetekniska forsknings- och försöksverksamheten till 1,5 milj. kronor per år. En tänkbar möjlighet borde vara att ta fonden för försöksverksamhet och forskning på bränsleområdet i anspråk för dessa syften. Även *statskontoret* anser att en närmare utredning bör verkställas angående hur ifrågavarande forskningsverksamhet lämpligen skall samordnas med övrig forskning inom bränsleområdet — t. ex. angående torv- och grafittillgången — som kan vara påkallad ur beredskapssynpunkt. *Ingenjörsvetenskapsakademien* erinrar om att en nedläggning av skifferoljebolaget och tidigare torvlaboratoriet i Lund medför ett bortfall av utbildningsmöjligheter inom bränsle- och kemitekniken, varför det bör undersökas, i vad mån möjligheterna till forskning och utbildning kunde bibehållas genom inrättandet av ett institut för bränsleforskning inom landet, lämpligen förlagt till någon av de av akademien planerade försöksstationerna t. ex. i Göteborg eller Lund. *Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* anser Ingenjörsvetenskapsakademien vara lämpligt organ för forskningsuppgiften. *Styrelsen för Svenska skifferoljebolaget* erinrar om att styrelsen i skrivelse till kommissionen anmält att forskning på skifferoljeområdet icke i fortsättningen kan rymmas inom bolagets ekonomiska ram, varför styrelsen anhållit om kommissionens medverkan till att kostnader för den forskning, som ur allmän synpunkt kan befinnas önskvärd, bestrides genom anlitanande av medel som ställs till forskningsrådets förfogande. Styrelsen betonar samtidigt angelägenheten av att forskargruppen vid bolaget om möjligt ej splittras utan att dess samlade erfarenhet utnyttjas på lämpligt sätt.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap m. fl. remissinstanser tillstyrker utredningens förslag om sammanställning och katalogisering av tekniska utredningar, rapporter och beskrivningar, ritningar m. m. som kan vara till gagn för en eventuell framtida återuppbyggnad av en svensk skifferoljeindustri. Nämnden anser dock att uppgiften bör omhändertagas av Ingenjörsvetenskapsakademien och icke av nämnden.

Länsstyrelsen i Örebro betonar, att det är angeläget att om skifferoljebo-

lagets verksamhet avvecklas, åtgärder kommer att vidtagas för att återställa landskapet på ett ur naturskyddssynpunkt godtagbart sätt och förutsätter att särskilda medel kommer att anvisas för de naturskyddsåtgärder, som kan anses erforderliga. Även *länsarkitektkontoret i Örebro* förutsätter att åtgärder vidtages på detta område.

Kvarntorpskommissionens yttrande

I skrivelse den 24 oktober 1961 har Kvarntorpskommissionen framlagt förslag till de åtgärder som i ett första skede bör vidtagas i händelse statsmakterna beslutar att avveckla skifferoljebolagets verksamhet.

Kommissionen anför inledningsvis att den genom sitt hittillsvarande arbete fått en allmän överblick över problemkomplexet i stort men att det med hänsyn till den korta tid som stått till förfogande icke varit möjligt att gå närmare in på alla de spörsmål som uppkommer vid ett genomförande av oljeskifferutredningens förslag i princip. Kommissionen har emellertid funnit det angeläget att redovisa vissa resultat av sina hittillsvarande undersökningar och överväganden till grund framför allt för en presentation av huvudfrågan inför riksdagen. Det underlag kommissionen i huvudsak varit i behov av har främst frambragts och ställts till förfogande av bolaget. Vidare har kommissionens ordförande bedrivit överläggningar och förhandlingar med olika berörda intressen.

Som en komplettering till oljeskifferutredningens utredningsmaterial har kommissionen först redovisat den utveckling som ägt rum på arbetskraftsidan inom bolaget under år 1961 och det nuvarande läget i stort beträffande *arbetskraften, dess struktur och bostadsförhållanden*. Därvid anför kommissionen följande.

»Härvidlag bör till en början konstateras, att driften av skifferoljeverket i nuvarande omfattning sedan en tid tillbaka varit föremål för mycket starka rationaliseringsansträngningar. Dessa strävanden som syftat till att förbättra driftsresultatet har självfallet även återverkat på arbetskraftssidan. Den följande redogörelsen baserar sig på material som erhållits från bolaget.

Det totala antalet vid bolaget anställda uppgick den 1 januari 1961 till 1 157 personer varav 350 månadsanställda och 807 kollektivavtalsanställda. Fram till den 1 oktober hade antalet anställda minskat till 999. Av dessa var 300 månadsanställda och 699 kollektivavtalsanställda. En ytterligare nedgång av personalstyrkan förutses under fjärde kvartalet och vid årsskiftet 1961/62 beräknas drygt 250 månadsanställda och ca 630 kollektivavtalsanställda, totalt ca 880 personer, vara sysselsatta vid bolaget.

Nettoavgången under årets tre första kvartal har sålunda uppgått till 158 personer. Denna avgång är ett resultat av att 192 anställda lämnat sina befattningar och 34 nyanställts varav 18 på sådana villkor, att de efter anmanning snabbt kan lämna sina befattningar. Ytterligare drygt 100 anställda

beräknas lämna företaget under sista kvartalet 1961. Totala nettoavgången år 1961 — varvid förutsättes att inga nyanställningar kommer att ske under återstoden av året — skulle då uppgå till ca 260 anställda eller uppe mot fjärdedelen av vid årets ingång anställd personal.

Fördelningen i fråga om avgången personal på olika kvartal och kategorier framgår av följande tabell.

	1. kvart.	2. kvart.	3. kvart.	ber. 4. kvart.
Månadsanställda	10	11	29	44
Kollektivavtalsanställda	30	46	66	72
varav: yrkesarbetare under 50 år	2	3	4	8
50 år eller äldre	13	17	27	10
övriga arbetare (ej tillfälligt anställda) under 50 år	1	8	14	27
50 år eller äldre	7	7	11	16
Summa	40	57	95	116

Minskningen av personalen har hittills i stort sett kunnat genomföras utan uppsägningar. Även den för innevarande kvartal förutsedda avgången beräknas enligt bolagets bedömning komma att kräva endast ett begränsat antal uppsägningar. Drygt ett 40-tal anställda har hittills erhållit varsel.

Den förändring av personalstyrkan som ägt rum under 1961 har medfört en höjning av genomsnittsåldern hos den kvarvarande kollektivavtalsanställda arbetskraften. Läget i fråga om åldersfördelningen per den 1 oktober 1961 redovisas i följande tabell.

Ålder	Antal anställda 1 oktober 1961	
	Månadsan- ställda	Kollektiv- avtalsan- ställda
Under 30 år	42	59
30—39 år	67	103
40—49 år	96	182
50—59 år	71	232
Över 59 år	24	123
Summa	300	699

Som framgår av sammanställningen är genomsnittsåldern för de kollektivavtalsanställda hög. Mer än hälften har uppnått 50 års ålder och ett icke oväsentligt antal av de anställda är 60 år eller äldre.

Fördelad på yrkeskategorier och ålder ter sig arbetsstyrkan den 1 oktober på följande sätt.

Sysselsättning	Under 50 år	50 år och äldre
Tekniker	76	14
Merkantil	72	34
Arbetsledning	32	26
Övriga månadsanställda	20	26
Summa månadsanställda	200	100

Sysselsättning	Under 50 år	50 år och äldre
Yrkesarbetare	180	86
Övriga arbetare (inkl. vissa specialarbetare)	146	265
Tillfälligt anställda	18	4
Summa kollektivavtalsanställda	344	355
Totalt summa	544	455

Av intresse i nu förevarande sammanhang är också fördelningen i bostadshänseende på olika kommuner. Läget i detta hänseende per den 1 oktober redovisas i följande tabell.

Ort	Månadsan- ställda	Kollektivav- talsanställda
Örebro (där bl. a. bolagets huvudkontor är beläget) varav med arbetsplats i Örebro	131 79	153 12
Kumla stad	46	174
Ekeby-Gällersta (där själva industrianläggningen är belägen)	57	160
Sköllersta	16	63
Asker, St. Mellösa	2	52
Kumla landskommun	13	54
Övriga	35	43
Summa	300	699

Sett i förhållande till folkmängden och förekomsten av annan verksamhet får en avveckling av skifferoljebolaget störst betydelse för Ekeby-Gällersta kommun men den medför även kännbara konsekvenser för vissa av de övriga närliggande kommunerna.

Arbetskraftens rörlighet påverkas givetvis i stor utsträckning av bostadsförhållandena. I nedanstående tabell redovisas en uppdelning av personalen i detta hänseende. Tabellen avser en tidpunkt något före tredje kvartalets utgång. Att totalantalet, som ingår i undersökningen, endast uppgår till 945 beror bl. a. på att vissa mera temporärt anställda ej är medtagna.

Kollektivavtalsanställda

Bostadsform	Örebro stad	Kumla stad	Ekeby- Gällersta	Sköller- sta	Kumla landsk.	Övriga	Sum- ma
Egnahem	19	32	37	42	41	60	231
varav statsbelånade ..	2	5	14	7	10	15	53
SSAB:s flerfamiljshus ...	—	16	99	—	2	—	117
SSAB:s enfamiljshus	—	—	1	4	1	—	6
Lägenheter, som dispo- neras och uthyres av SSAB	—	20	—	—	—	—	20
Anställdas egna insats- lägenheter	2	6	—	—	—	—	8
Övriga lägenheter	132	99	19	16	9	25	300
Summa	153	173	156	62	53	85	682

Månadsanställda

Bostadsform	Örebro stad	Kumla stad	Ekeby-Gällersta sta	Sköllersta	Kumla landsk.	Övriga	Summa
Egnahem	24	8	4	3	8	5	52
varav statsbelånade ..	10	4	1	—	5	1	21
SSAB:s flerfamiljshus ...	—	8	36	—	—	—	44
SSAB:s enfamiljshus	—	—	5	4	3	—	12
Lägenheter, som disponeras och uthyres av SSAB	1	7	—	—	—	—	8
Anställdas egna insatslägenheter	—	—	—	—	—	3	3
Övriga lägenheter	99	19	—	2	2	22	144
Summa	124	42	45	9	13	30	263

Som tabellen visar är ett icke oväsentligt antal av de anställda bosatta i vad som i förevarande sammanhang extensivt benämns egnahem. Detta inkluderar emellertid fastigheter med olika omfattning från smärre jordbrukslägenheter till vanliga statsbelånade egnahem. Totalt utvisar tabellen att 231 kollektivavtalsanställda är bosatta i egen fastighet varav 53 i statsbelånade egnahem, medan motsvarande siffror för de månadsanställda är 52 resp. 21. Kommissionen avser sedermera att undersöka i vilken utsträckning detta fastighetsinnehav är skuldbelastat eller andra omständigheter föreligger som i olika hänseenden skulle vara av intresse att kunna fastställa. Ett ytterligt fåtal av de anställda bor i insatslägenheter. Det stora flertalet anställda är bosatta i hyreslägenheter ägda av skifferoljebolaget eller privatägda.

Sammanfattningsvis kan av den lämnade redovisningen av personalläget konstateras följande. Den hittillsvarande utvecklingen under 1961 har lett till att den genomsnittliga åldern hos kvarvarande personal stigit. Den nuvarande ålderssammansättningen visar ett icke oväsentligt antal anställda som kommit upp i åldrar där såvitt nu kan bedömas såväl omflyttning som omskolning i många fall torde komma att erbjuda svårigheter. Ett icke ringa antal anställda är bosatta i egna fastigheter, vilket bidrager till att öka deras beroende av sysselsättningsmöjligheterna inom området i stort.»

Kommissionen övergår därefter till att redovisa vissa gjorda överväganden i olika för bedömningen av den fortsatta utvecklingen betydelsefulla hänseenden, varvid tas upp till behandling *frågan om lönsamma delar av nuvarande verksamhet* och möjligheterna till *ny industriell produktion* i området. Därvid anför kommissionen följande.

»En viktig faktor härvidlag utgör självfallet i vilken utsträckning av bolaget bedriven verksamhet kan betraktas som lönsam redan i nuläget och om sådan verksamhet kan och bör fortsättas även i ett läge där pyrolysverksamheten upphört. Frågan påverkas också i hög grad av bedömningen av möjligheterna att i Kvarntorpsområdet utveckla ny industriell produktion.

Enligt oljeskifferutredningen torde av bolagets nuvarande anläggningar

den utrustning, som finns för ammoniakstillverkningen och gasolldistributionen, även i fortsättningen kunna finna användning i lämpligt sammanhang. De undersökningar kommissionen i detta hänseende kunnat genomföra hänför sig i första hand till ammoniakproduktionen. Vid ingående tekniska och ekonomiska analyser som genomförts i samverkan med AB Svenska Salpeterverken — som är kontraktspartner för mottagning av ammoniak — har framgått att fortsatt produktion av ammoniak, om man utgår från nu befintlig anläggning i Kvarntorp, kan ske med godtagbart ekonomiskt resultat även vid en omläggning till oljeförgasning. Denna produktion bör därför enligt kommissionens uppfattning icke nedläggas.

Kommissionen vill i detta sammanhang anmäla att — med utgångspunkt från det kontraktbundna samarbete som äger rum mellan skifferoljebolaget och AB Svenska Salpeterverken i fråga om leverans av ammoniak — diskussioner upptagits med Salpeterverken för att klarlägga förutsättningarna på längre sikt för fortsatt och utvidgad produktion på det kemiska området i Kvarntorp. Diskussionerna har ännu inte avslutats men har kunnat föras långt på det tekniska planet. Det är inte osannolikt, att de inom kort kan komma in i ett avgörande skede. Det är mot denna bakgrund angeläget, att ett principbeslut om bolagets fortsatta verksamhet åtföljes av sådana fullmakter för Kungl. Maj:t att det blir möjligt att mycket snabbt träffa de överenskommelser, som härvidlag kan befinnas önskvärda.

Härutöver har kommissionen även undersökt vissa möjligheter för annan industriell tillverkning. Sålunda utreds förutsättningarna för produktion av cement i den riktning, som antytts av oljeskifferutredningen. Dessa undersökningar har hittills främst bestått i tekniska utredningar företagna av personal från bolaget i samarbete med expertis från utomstående intressenter. Det är ännu för tidigt att uttala sig om tekniska och ekonomiska förutsättningar för en produktion av detta slag kan visa sig vara för handen. Undersökningarna fortsättes emellertid även på detta område.

Innan förhandlingar och undersökningar rörande här behandlade industrifrågor kunnat slutföras är det av naturliga skäl icke möjligt att öppet redovisa frågeställningarna i detalj. Kommissionen vill emellertid allmänt sett framhålla, att förhållandevis goda utsikter torde föreligga att uppnå vissa konstruktiva resultat.

Vad gäller gasolhanteringen förhåller det sig i nuvarande prisläge så att produktionen av gasol i Kvarntorp knappast ger något ekonomiskt utbyte. Värdet härvidlag ligger i den distributionsverksamhet som byggts upp och drivs med gott ekonomiskt resultat. Det synes sålunda kommissionen uppenbart att denna verksamhet har ett otvetydigt värde och bör fortsättas. Frågan om verksamheten bör försäljas eller på annat sätt bedrivas på längre sikt undersöks f. n. av kommissionen.

Även beträffande vissa andra delar av den nuvarande produktionsapparatens kan det tänkas att förutsättningar uppstår för att de efter omgestaltning skall komma till en ekonomiskt försvarbar användning även sedan skifferpyrolysen upphört. Det är dock ännu för tidigt att draga några slut-

satser av de undersökningar, som i dessa hänseenden kunnat företas. I icke ringa grad torde frågan bli beroende av i vilken utsträckning det över huvud taget blir möjligt att åstadkomma en på längre sikt utvecklingsbar industriell verksamhet i Kvarntorpsområdet.»

Beträffande frågan om i vilken takt och under vilka former en *avveckling av skifferpyrolysverksamheten* bör ske på ett ur samlad samhällelig synpunkt ändamålsenligt sätt framhåller kommissionen följande.

»Kommissionen har under den tid den varit i verksamhet sökt bilda sig en uppfattning om vilka steg och åtgärder i detta hänseende som kan och bör vidtagas för den närmast liggande framtiden. De allmänna utgångspunkterna för bedömningen har härvidlag varit *dels* antagandet att ett principbeslut kommer att fattas om nedläggande av skifferpyrolysverksamheten, *dels* det ovan redovisade personalläget och därmed förenade sociala och arbetsmarknadspolitiska överväganden, *dels* ock det förhållandet att vissa förutsättningar bedömts vara för handen för att bevara sådan verksamhet som anses vara lönsam samt för att utveckla ny industriell produktion i Kvarntorp.

I princip föreligger två huvudalternativ, nämligen antingen en omedelbar avveckling av verksamheten i dess helhet eller ock en avveckling i etapper därvid ställningstaganden kan ske efter hand och anpassas till från tid till annan ändrade förutsättningar.

Oljeskifferutredningen har övervägt en avveckling i etapper under en längre tidsperiod, d. v. s. flera år, men funnit att en sådan skulle vara förenad med ökade kostnader jämfört med en omedelbar avveckling. Vidare anser utredningen det vara förenat med särskilda tekniska och administrativa svårigheter att driva en rörelse under en längre avvecklingsperiod. För ett snabbt nedläggande talar enligt utredningens mening också det förhållandet, att högkonjunktur med god sysselsättning råder, varför en avveckling nu skulle bli minst kännbar för de därav berörda.

Vad gäller de ekonomiska verkningarna för staten av en omedelbar nedläggning av verksamheten jämfört med en etappvis genomförd avveckling vill kommissionen för egen del framhålla följande. En omedelbar avveckling kan med säkerhet antagas leda till i det närmaste total förlust av det kapital som finns nedlagt i bolagets anläggningar. Vid en successiv avveckling torde däremot möjligheter föreligga att erhålla ett i jämförelse med nyssnämnda alternativ bättre ekonomiskt utbyte vid realiserandet av tillgångarna. Det bör i sammanhanget framhållas, att den av oljeskifferutredningen angivna årliga förlusten är ett totalresultat av bolagets samtliga verksamhetsgrenar. Med den karaktär bolagets verksamhet haft och som kännetecknas av en basproduktion och därtill knuten utvinning av biprodukter av skilda slag är det inte möjligt att entydigt och exakt ange lönsamheten för varje avsnitt av verksamheten. De utredningar som verkstälts — såväl inom bolaget som av oljeskifferutredningen — ger dock klart vid handen att vissa grenar av verksamheten i och för sig får anses ge tillfredsställande delresultat medan andra och då främst den grundläggande skifferhanteringen re-

sulterar i betydande förluster. Bland de rörelsegrenar som bidragit till att förbättra det sammanlagda resultatet har redan nämnts ammoniakstillverkningen och gasoldistributionen.

Vid en omedelbar avveckling av hela pyrolysverksamheten skulle allvarliga svårigheter uppkomma att omgestalta och ta vara på de lönsamma delar av produktionen som har ett framtidsvärde. Det behöver i sammanhanget endast erinras om att frigörandet av denna produktion från den bas som skifferhanteringen utgör kräver investeringar och tar tid. Värdet av lönsamma produktionsgrenar torde också vara beroende av att avbrott i produktionen kan undvikas. Nu angivna ekonomiska faktorer talar sålunda för en etappvis avveckling. I samma riktning verkar bedömningen av möjligheterna att åstadkomma ny industriell produktion i området. I själva verket förhåller det sig så att utsikterna att nå resultat härvidlag just kan bli beroende av att icke hela den nuvarande verksamheten upphört, arbetskraften skingrats och anläggningarnas användbarhet därigenom minskat. Självfallet måste emellertid frågan också bedömas mot bakgrunden av de förlustrisker en förlängd pyrolysverksamhet medför. Av stor betydelse blir sålunda huruvida en etappvis avveckling kan genomföras på ett sådant sätt att å ena sidan avvecklingen i första omgången kan inriktas på de särskilt förlustbringande delarna av verksamheten och å andra sidan livskraftiga rörelsegrenar kan tillvaratas och bevaras för framtiden. Av bolaget gjorda bedömningar som redovisats till kommissionen synes ge vid handen, att en avveckling efter dessa linjer borde vara möjlig utan att de samlade avvecklingskostnaderna ökar. I sitt remissyttrande över oljeskifferutredningens betänkande har bolagets styrelse uttalat stark tvekan inför en omedelbart genomförd total avveckling och närmast uttalat sig för successiva åtgärder.

En bedömning av denna huvudfråga påverkas självfallet också av de arbetsmarknadspolitiska konsekvenserna. Ostridigt råder f. n. en sådan konjunktur att goda omplaceringsmöjligheter allmänt sett föreligger. I detta fall måste emellertid enligt kommissionens mening också beaktas att — med hänsyn till arbetskraftens struktur, förhållandena i orten etc. — ett omedelbart frigörande av hela arbetsstyrkan skulle ställa mycket stora problem. Detta har också med skärpa framhållits av representanter för de anställda. Klart är f. ö. att bedömningen även ur arbetsmarknadspolitisk synpunkt i väsentlig grad blir beroende av utsikterna för att en livskraftig industriell verksamhet skall kunna bevaras eller växa fram i Kvarntorp.

Kommissionen har sålunda vid sina överväganden i avvecklingsfrågan funnit, att hänsynen till såväl ekonomiska faktorer som de anställdas intressen talar för att avvecklingen av skifferpyrolysen icke bör genomföras omedelbart och på en gång utan etappvis.

Med denna utgångspunkt har närmare undersökts hur en stegvis avveckling av verksamheten skulle komma att gestalta sig, tekniskt och ekonomiskt, och vilka konsekvenser den skulle få för de anställda. Därvid har på basis av inom bolaget redan tidigare gjorda utredningar om förändrade driftsformer en första begränsning av verksamheten planlagts. Ifrågavarande

de etapp skulle innebära nedläggande av raffinaderiet, gasolverket, två av svavelverken, HG-ugnen samt en BK-ugn. Verksamheten skulle då begränsas till två BK-ugnar, två svavelverk, enheter för produktion av ammoniak, kalk, ånga och kraft jämte vissa andra smärre anläggningar. Skifferåtgången skulle därigenom komma att begränsas till ca 60 % av den tidigare förbrukningen. Inskränkningen av skifferpyrolysen på detta sätt synes kunna ske utan att inkräkta exempelvis på omfattningen av ammoniakproduktionen. Å andra sidan medför nedläggningen av raffinaderiet att särskilda åtgärder påkallas för att försälja eller på annat sätt disponera den råbensin som utvinnes. Då bolagets produktion av raffinerad bensin upphör bortfaller också det statliga stöd som under senare år tillkommit bolaget i form av reducerad bensinskatt. Nedläggningen av gasolproduktionen nödvändiggör vidare anordningar för att anpassa gasoldistributionen till tillförsel från annat håll än från Kvarntorp.

Utredningsarbetet beträffande de praktiska förutsättningarna för den ifrågakvarande inskränkningen i verksamheten är ännu inte helt avslutat, men vissa beräkningar har dock gjorts. Efter omfattande rationaliseringar av driften under innevarande år har personalens antal som förut nämnts kunnat kraftigt minskas. En fortsatt nedgång i arbetsstyrkan beräknas utan förändring av driften ske fram till årsskiftet. Enligt av bolaget gjorda beräkningar skulle genomförandet av en driftsomläggning enligt den ovan skisserade planen möjliggöra en ytterligare minskning i arbetsstyrkan av storleksordningen 250 man. Därjämte räknar bolaget med att genomförda och möjliga nya rationaliseringsåtgärder kommer att medföra ännu någon reduktion av behovet av arbetskraft. Det är naturligtvis förenat med stora svårigheter att med större grad av säkerhet göra beräkningar av detta slag. Kommissionen har icke heller gått närmare in på en bedömning av dessa beräkningar. De synes emellertid ge vid handen att — när det gäller de ekonomiska konsekvenserna — utsikter föreligger för att en på angivet sätt nedskuren verksamhet — utan hänsyn till ammoniakproduktionens och gasolhanteringens väntade överskott — även utan bensinskattestöd i stort sett kan komma att på kort sikt bära de löpande driftskostnaderna.

Kommissionen vill därför förorda att en övergång till denna nedskurna verksamhet genomföres snarast möjligt efter det ett principbeslut i huvudfrågan fattats av riksdagen. Vad gäller den närmare tidpunkten för att friställa arbetskraft vill kommissionen understryka att hänsyn även bör tas till de synpunkter som kan föreligga från arbetsmarknadsmyndigheternas sida.

Varaktigheten av den ovan redovisade etappen kan i nuvarande läge inte närmare bestämmas, då den måste bli beroende av faktorer, vilka f. n. icke helt kan överblickas. Naturligtvis inverkar här de faktiska ekonomiska driftsresultat som den nedskurna verksamheten kommer att uppvisa. Taktiken i den slutliga avvecklingen av skifferpyrolysen måste också bl. a. bli beroende av vilka åtgärder som efterhand kan vidtagas för att, oberoende av skifferpyrolysen, på längre sikt bevara lönsamma grenar av bolagets nuva-

rande verksamhet. Slutligen får hänsyn tas till de resultat som kan uppnås i strävandena att utveckla ny industriell produktion i Kvarntorpsområdet och återverkningarna härav för den kvarvarande arbetsstyrkan och för området i dess helhet. Enligt kommissionens mening bör man därför inte nu ta ståndpunkt till avvecklingsprogrammet i hela dess vidd utan beslut om ytterligare åtgärder bör fattas efter hand. Det är emellertid angeläget att ett riksdagsbeslut i principfrågan om verksamheten i Kvarntorp åtföljes av sådana fullmakter för Kungl. Maj:t att erforderliga åtgärder kan vidtagas snabbt och ändamålsenligt.»

Kommissionen övergår här efter i sin skrivelse till att behandla *bolagets ekonomiska läge samt kostnader i samband med avvecklingen*. Inledningsvis lämnar kommissionen en kort redogörelse för tidigare kapitaltillskott till bolaget, varvid de av oljeskifferutredningen lämnade uppgifterna kompletterats med hänsyn till utvecklingen under räkenskapsåret 1960/61 samt bolagets nuvarande ekonomi. De medel, som från statens sida tillskjutits bolaget i form av aktiekapital, lån, anslag och bensinskattteftergift anges av kommissionen under efterkrigsperioden, d. v. s. räkenskapsåren 1946/47—1960/61, sammanfattningsvis ha uppgått till följande belopp.

Aktiekapital	19,0	milj. kr.
Lån	21,455	» »
Anslag	22,95	» »
Bensinskattteftergift.....	55,6	» »
	Summa (avrundad)	119 » »

Beträffande upplåning från andra långgivare anför kommissionen, att bolaget upptagit två lån, för vilka staten tecknat borgen, nämligen ett fast lån hos Sveriges Kreditbank på 15 milj. kronor att betalas den 15 augusti 1968 samt ett amorteringslån från Kooperativa Förbundet på 26,8 milj. kronor, som varje år amorteras med 2,68 milj. kronor med sista amorteringsdag den 31 december 1968. Efter gjorda amorteringar kvarstod 21,44 milj. kronor på lånet den 30 juni 1961. Vidare har bolaget mot inteckningar i industrifastigheter samt förlagsinteckningar upptagit ett reverslån genom Sveriges Kreditbank på 20 milj. kronor, som amorteras med 2 milj. kronor per år med en slutamortering på 10 milj. kronor år 1965 samt ett lån från Kooperativa Förbundet på 5 milj. kronor, som amorteras med 1,25 milj. kronor per år. På dessa båda lån återstod den 30 juni 1961 18 resp. 2,5 milj. kronor. Sammantaget uppgick sålunda låneskulden den 30 juni 1961 för de ovan nämnda lånen enligt kommissionen till följande belopp:

Sv. Kreditbank, fast lån	15	milj. kr.
» » , amort. lån	18	» »
KF, amorteringslån	21,44	» »
» , »	2,5	» »
	Summa (avrundad)	57 » »

Ytterligare anföres att bolaget mot inteckning i bostadsfastigheter tagit vissa lån, vilka den 30 juni 1961 sammanlagt uppgick till 0,59 milj. kronor. Samma dag uppgick en skuld till bolagets pensionsstiftelse till 0,94 milj. kronor, varjämte checkräkningskredit utnyttjats till 0,63 milj. kronor.

Kommissionen ger också en kortfattad beskrivning av årsresultaten under efterkrigsperioden sådana de redovisats i bolagets bokslut, varvid inräknats statsanslag och bensinskatteeftergift.

Kommissionen erinrar i sammanhanget om att under de första åren redovisats förluster, som — bortsett från räkenskapsåret 1946/47 — praktiskt taget helt motsvarades av de gjorda avskrivningarna. Från året 1954/55, d. v. s. från det år bensinskatteeftergift började tillämpas för bolaget, har icke obetydliga rörelseöverskott före avskrivningar redovisats. För sex av åren gjordes avskrivningar med samma belopp som rörelseöverskotten. Rörelseöverskottet under det senaste verksamhetsåret var mindre än under de närmast föregående åren och då avskrivningsbeloppet ganska väsentligt höjdes redovisas en förlust av 6,6 milj. kronor. Resultatet påverkades också av att bensinskatteeftergiften, på grund av driftförändringar, var 2—3 milj. kronor lägre än under de båda närmast föregående verksamhetsåren.

Avskrivningarna under verksamhetsåren 1954/61 har enligt kommissionen sammanlagt uppgått till 50,8 milj. kronor. Under samma tid har bensinskatteeftergiften utgjort 55,6 milj. kronor. Denna subventionering har sålunda varit en nödvändig förutsättning för bolagets möjligheter att göra erforderliga avskrivningar på sina anläggningar.

Vad gäller bolagets ekonomiska ställning per den 30 juni 1961 redovisar kommissionen följande sammandrag av balansräkningen för nämnda dag.

Omsättningstillgångar		17,3 milj. kr.	
Anläggningstillgångar		78,1 » »	
		95,4 » »	
Kortfristiga skulder		8,8 » »	
Långfristiga skulder:			
till staten	21,5		
» KF	23,9		
» banker m. fl.	34,5	79,9 » »	
Eget kapital:			
aktiekapital	23,0		
./- förlust	16,3	6,7 » »	
		95,4 » »	

Bolaget redovisar sålunda i sitt bokslut per den 30 juni 1961 en förlustbalans på 16,3 milj. kronor, varav 9,7 milj. kronor är tidigare balanserad förlust och 6,6 milj. kronor förlust under det senaste räkenskapsåret. Då sålunda omkring 2/3 av aktiekapitalet kunde antagas ha gått förlorade upprättade bolaget samma dag särskild likvidationsbalansräkning, enligt vilken bristen icke fullt uppgick till nämnda andel av aktiekapitalet. Enligt aktiebolagslagens bestämmelser är bolaget skyldigt att träda i likvidation om aktiekapitalet till 2/3 gått förlorat, såvida icke bristen blivit fylld inom fyra

månader från den bolagsstämma å vilken likvidationsbalansräkning framlagts. I sin senaste förvaltningsberättelse uttalar styrelsen, att anledning föreligger räkna med att likvidationsskyldighet kan komma att inträffa senare under hösten. Nämnas må, att bolaget i annat sammanhang beräknat förlusten till 20,5 milj. kronor vid årsskiftet 1961—1962.

Vad gäller en avveckling sedd ur ekonomisk synpunkt framhåller kommissionen följande.

»Erfarenheten visar, att avvecklingen av en så omfattande och differentierad verksamhet som bolagets icke bör ske på det sättet, att rörelsen genast bringas att upphöra och försäljning av tillgångarna därefter omedelbart genomföres. I ett fall som detta talar åtskilliga skäl för att man bör undersöka vilka möjligheter som kan förefinnas att under avvecklingsperioden bevara bolagets organisation för att därigenom uppnå ett högre pris än vad fallet skulle bli vid en omedelbar upplösning av organisationen och skingring av tillgångarna. En avveckling efter sådana linjer synes så mycket mer motiverad som vissa av bolagets rörelsegrenar, som är eller kan göras oberoende av skifferpyrolysen, torde kunna drivas med godtagbart ekonomiskt resultat även på längre sikt och därför bör kunna säljas eller på annat sätt omgestaltas som självständiga enheter. Med anledning härav framstår det som nödvändigt att åtgärder vidtas, som syftar till bolagets fortbestånd under den tid som erfordras för att kunna bevara och omvandla vissa rörelsegrenar till självständiga enheter och överhuvudtaget hålla möjligheten för en viss industriell rekonstruktion i Kvarntorpsområdet öppen.

Det bör framhållas, att bolagets likviditet är synnerligen ansträngd. Checkräkningskrediter på tillsammans 7 milj. kronor beräknas i sin helhet ha utnyttjats vid årsskiftet. Likviditetssvårigheterna sammanhänger i hög grad med bolagets stora lånebelastning. Sålunda kan nämnas, att bolagets utgifter för räntor och amorteringar under sista halvåret 1961 uppgår till 5,9 milj. kronor. För året 1962 utgör de planenliga utgifterna för samma ändamål 9,7 milj. kronor. För att bolaget skall kunna fungera under avvecklingsperioden är det nödvändigt att det antingen successivt tillföres medel eller helt eller delvis befrias från kapitalutgifterna genom en avlyftning av alla eller flertalet lån.»

Vad därefter beträffar de *ekonomiska konsekvenserna av en avveckling* av bolagets verksamhet erinrar kommissionen att oljeskifferutredningen räknat med att staten måste dels avskryva lån med 21,5 milj. kronor och det i statens räkenskaper till ca 19 milj. kronor upptagna värdet av aktierna samt tillskjuta 60—65 milj. kronor. Vidare framhåller kommissionen att det inte för närvarande föreligger något annat underlag för bedömningen av storleken av den sålunda angivna totalförlusten för staten, utan denna får ligga till grund för kommissionens förslag. Kommissionen anför vidare.

»För att Kungl. Maj:t och därmed också kommissionen under avvecklingsperioden skall erhålla nödvändig handlingsfrihet att ur ekonomiska och andra synpunkter kunna slutföra avvecklingen på gynnsammast möjliga sätt, torde det vara nödvändigt att redan nu ett kapitaltillskott om 65 milj.

kronor av riksdagen ställes till förfogande. Detta belopp motsvarar i huvudsak storleken av bolagets låneskulder, som den 1 januari 1962 beräknas uppgå till följande belopp.

Lån i Sveriges Kreditbank.....	32,0	milj. kr.
» från KF.....	21,26	» »
Checkräkningskredit	7,0	» »
Pensionsstiftelse och vissa mindre inteckningslån.....	1,55	» »
	61,81	» »

Om 65 milj. kronor av riksdagen ställes till Kungl. Maj:ts förfogande kan — om så ur olika synpunkter skulle visa sig ändamålsenligt — inlösen i förtid av ifrågavarande lån genomföras i lämplig omfattning. Delvis kan denna fråga bli beroende av de förhandlingar med utomstående intressenter som kommissionen något berört i det föregående. Under alla förhållanden torde med hänsyn till bolagets ekonomiska läge och formella likvidationsskyldighet en icke oväsentlig avlyftning omedelbart behöva göras. Beträffande formerna härför avser kommissionen att återkomma då statsmakternas beslut i ärendet föreligger. Vad beträffar skillnaden mellan det föreslagna beloppet 65 milj. kronor och summan av bolagets låneskulder torde i detta sammanhang endast behöva erinras om att medel erfordras för att möta vissa kostnader sammanhängande med avvecklingen. Storleken av dessa kan inte nu säkert bedömas.

Som tidigare framhållits kan vissa av bolagets rörelsedelar säljas som självständiga enheter. Den kommande avyttringen av bolagets tillgångar kan därför resultera i att den slutliga nettoförlusten för staten vid avvecklingen av bolaget icke uppgår till det beräknade beloppet 100—105 milj. kronor. Detta kan ha viss betydelse för frågan i vilken form medel efter hand tillskjutes till bolaget.

Därest medel direkt tillskjutes i sådan form att de definitivt efterskänkes kan ett eventuellt överskott vid avvecklingen återföras till staten-aktieägaren endast via aktieinnehavet, d. v. s. antingen som överskott vid bolagets upplösning eller i form av överkurs vid försäljning av aktierna. Närmare till hands synes ligga att medel tillskjutes i form av statslån som avskrivs villkorligt på sådant sätt att lånet skall återbetalas med ränta i den mån överskott uppstår vid bolagets avveckling. Motsvarande torde gälla även beträffande de tidigare statslånen på tillsammans 21,5 milj. kronor. Anmärkas må, att avskrivning av lånen, i vart fall till en del, är erforderlig för bortskrivning av bolagets förlust, som enligt vad ovan nämnts vid årsskiftet 1961/62 beräknas uppgå till 20,5 milj. kronor.

I samband med ovan angivna åtgärder synes bolagets aktier i statens räkenskaper böra nedskrivas från sitt nu bokförda värde av 19 000 700 kronor till 700 kronor.

Kommissionen erinrar avslutningsvis om vissa spörsmål som uppkommit i dess hittillsvarande arbete. Hit hör exempelvis den av oljeskifferutredningen upplagna frågan om den fortsatta forskningen på oljeskifferområdet.

Bolaget, som nedlagt betydande insatser och kostnader härvidlag, har anmält att det i nuvarande läge icke anser sig kunna bekosta någon egentlig forskning av mera långsiktig karaktär. Kommissionen har emellertid ännu icke kunnat ta ställning till vilka åtgärder som i anledning härav bör vidtagas.

En annan fråga, som enligt kommissionen på längre sikt måste utredas, gäller vissa eftersläpande långtidsverkningar av de rökgasskador som verksamheten i Kvarntorp givit upphov till. Vid en nedläggning av pyrolysverksamheten kan i anslutning härtill vissa ekonomiska uppgörelser med de skadelidande komma att aktualiseras. Omfattningen härav kan emellertid inte nu överblickas.

Slutligen framhåller kommissionen att en avveckling av bolagets verksamhet förutskickats komma att föranleda ekonomiska anspråk från de anställdas sida. Kommissionen har emellertid icke kunnat närmare ingå på hithörande spörsmål förrän ett principbeslut från riksdagens sida föreligger i huvudfrågan och läget överhuvudtaget bättre kan överblickas.

Sammanfattningsvis anför kommissionen om sina ställningstaganden följande.

»De förslag som kommissionen i det föregående framlagt är baserade på den allmänna utgångspunkt som gäller för kommissionens arbete — nämligen att oljeskifferutredningens förslag om avveckling av skifferoljebolagets verksamhet i huvudsak kommer att genomföras. Kommissionen har vidare utgått från att riksdagens ställningstagande i huvudfrågan får karaktären av ett principbeslut samt att det överlåtes på Kungl. Maj:t att närmare bestämma om sättet för att genomföra detta beslut.

Med hänvisning till den redovisning som lämnats i det föregående får kommissionen sammanfatta sina förslag sålunda.

1. Med hänsyn till att en omedelbar avveckling av bolagets verksamhet medför såväl allvarliga svårigheter att ta vara på och omgestalta de delar av densamma, vilka har ett framtidsvärde, som svårbemästrade arbetsmarknadspolitiska problem bör avvecklingen ske etappvis.

2. En första nedskärning av bolagets verksamhet bör ske snarast möjligt efter det att ett principbeslut i huvudfrågan fattats av riksdagen. Denna etapp bör såvitt nu kan bedömas omfatta nedläggande av raffinaderiet, gasolverket, två svavelverk, HG-ugnen samt en BK-ugn, varigenom skifferåtgången skulle komma att begränsas till ca 60 % av nuvarande förbrukning.

3. Kungl. Maj:t bör — för att erhålla erforderligt ekonomiskt underlag och önskvärd handlingsfrihet vid avvecklingens genomförande — av riksdagen utverka anslag å 65 milj. kronor för betalning av vissa bolagets skulder m. m.

4. Härjämte bör Kungl. Maj:t av riksdagen utverka anslag å sammanlagt 40,455 milj. kronor för avskrivning av bolagets aktiekapital och statliga lån till bolaget.»

Kvarntorpskommissionens anmälan av preliminär överenskommelse mellan skifferoljebolaget och Aktiebolaget Svenska salpeterverken

Kvarntorpskommissionen har i skrivelse den 6 november 1961 anmält, att de i det föregående berörda förhandlingarna med Aktiebolaget Svenska salpeterverken nu lett till en preliminär överenskommelse mellan nämnda bolag och skifferoljebolaget. Överenskommelsen innebär i huvudsak följande.

Skifferoljebolaget överlåter med verkan från den 1 januari 1962 till Salpeterverken viss del av sitt industriområde med det befintliga ammoniakverket jämte en del andra anläggningar. Produktionen av ammoniak övertas av Salpeterverken. Salpeterverken skall vidare på det övertagna området snarast uppföra kemiska industrianläggningar för en beräknad årsproduktion av ca 30 000 ton metanol, ca 30 000 ton svavelsyra samt ca 10 000 ton ammoniumsulfat. Ifrågavarande utbyggnad genomföres parallellt med att Salpeterverken i Köping utbygger sin produktion av ammoniak till ca 50 000 ton per år samt uppför nya anläggningar för produktion av ca 66 000 ton salpetersyra per år. Utgångspunkten för överenskommelsen är att produktionen i Kvarntorp framdeles skall baseras på förgasning av olja.

Köpeskillingen för till Salpeterverken överlåten egendom utgör sammanlagt 20,5 milj. kronor, varav 2,5 milj. kronor skall erläggas vid tillträdet den 1 januari 1962 och återstoden 18,0 milj. kronor skall fördelas i 9 lika stora rater att erläggas den 31 december vart och ett av åren 1966—1974. På ogulden köpeskilling löper från den 1 januari 1966 ränta efter en räntefot, som med en och en kvarts procent överstiger den vid varje tidpunkt gällande, av Kungl. Maj:t fastställda normalräntan å lån från statens utlåningsfonder. Tillsammans med erforderliga nyinvesteringar, som beräknas komma att genomföras under åren 1962—1964, skulle Salpeterverkens sammanlagda investeringskostnad i Kvarntorp komma att uppgå till omkring 60 milj. kronor.

För driften av Salpeterverkens produktionskomplex i Kvarntorp beräknas på längre sikt komma att erfordras ca 125 man. Denna arbetsstyrka skall i första hand rekryteras från hos skifferoljebolaget sysselsatt personal. Även när det gäller utbyggnadsarbetena och rekryteringen av ny personal till Köpingsfabriken skall Salpeterverken positivt söka medverka till att bereda sysselsättning åt vid skifferoljebolaget efterhand frigjord arbetskraft.

I syfte att möjliggöra en ändamålsenlig övergång skall driften av ammoniakverket tills vidare omhänderhas av skifferoljebolaget för Salpeterverkens räkning. Detta skall ske på självkostnadsbasis. Särskilda avtal har träffats rörande inbördes drifts- och leveransförhållanden m. m. Det nu löpande leveranskontraktet för ammoniak skall som en följd av den ingångna överenskommelsen upphöra att gälla den 31 december 1961.

I överenskommelsen ingår vidare vissa allmänna samarbetsförpliktelser som bl. a. syftar till sådana kompletterande överlåtelser och avtal, som framdeles kan visa sig ändamålsenliga.

Enligt kommissionens skrivelse består överenskommelsen av dels ett huvudavtal och dels därtill knutna separata köpe-, drifts- och leveransavtal. Huvudavtalet och köpeavtalet är fogade till skrivelsen. Drifts- och leveransavtalen, som enligt kommissionen av hänsyn till motpartens intressen inte kan offentliggöras, har överlämnats i särskild ordning.

Överenskommelsen har utarbetats med utgångspunkt från att vid innevarande års höstriksdag principbeslut kommer att fattas om nedläggning av skifferpyrolysverksamheten i Kvarntorp. Förslaget till huvudavtal, av vilket övriga avtal gjorts avhängiga, har också försetts med förbehåll för Kungl. Maj:ts godkännande. Med nämnda förbehåll har avtalen godkänts av såväl styrelserna för de båda bolagen som Kvarntorpskommissionen.

Från Salpeterverkens sida har enligt kommissionen en väsentlig utgångspunkt vid ingåendet av ifrågavarande överenskommelse varit att finansieringen av dess investeringar i Kvarntorp kan ordnas på ett sådant sätt, att icke ägareparternas, d. v. s. Kooperativa förbundets och Sveriges lantbruksförbunds investeringsresurser för Salpeterverkens räkning i nuläget tas i anspråk i större grad än som erfordras för den planerade utbyggnaden i Köping. Det är i syfte att tillmötesgå denna förutsättning som erläggandet av köpeskillingen fördelats över en längre period på sätt framgår av den föregående redogörelsen. En ytterligare förutsättning med samma syfte är emellertid att kvarstående kapitalbelopp av skifferoljebolagets lån hos Kooperativa förbundet, som vid årsskiftet beräknas uppgå till drygt 21 milj. kronor, kan lösgöras i förtid. Beloppet torde därför behöva successivt återbetalas vid instundande årsskifte och under den närmaste tiden därefter. För att ytterligare underlätta finansieringen är det angeläget att även övriga låneskulder hos skifferoljebolaget kan efterhand infrias i förtid. Kommissionen erinrar om de uttalanden, som gjorts i kommissionens yttrande den 24 oktober 1961 angående nödvändigheten av att det beräknade kapitaltillskottet om 65 milj. kronor redan nu ställes till förfogande.

Kommissionen har under hänvisning till den lämnade redogörelsen överlämnat ärendet och därvid förordat, att Kungl. Maj:t under de angivna förutsättningarna godkänner den träffade överenskommelsen.

Departementschefen

Svenska skifferoljeaktiebolaget bildades år 1941 för att medverka till landets försörjning med flytande bränslen. I samband med att den av kriget föranledda importspärren upphörde, uppkom fråga om bolagets framtida verksamhet. Genom riksdagens beslut 1946 och 1949 bestämdes, att driften vid skifferoljeverket i Kvarntorp skulle fortsätta. Det framhölls, att verksamheten därstädes var betydelsefull ur beredskapssynpunkt. Vidare framstod det som sannolikt, att driften skulle i stort sett kunna göras ekonomiskt självbärande genom rationalisering och utvidgning av produktionen. Medel till erforderliga investeringar beviljades av riksdagen.

Efter utbyggnad och rationalisering av Kvarntorpsverket förlöpte produktionen enligt de uppställda förutsättningarna och produktionsresultatet stämde väl överens med vad som förutberäknats. I ekonomiskt avseende inträdde däremot inte den förbättring man hoppats på. Något överskott för erforderliga avskrivningar befanns inte kunna påräknas.

Genom beslut av 1954 års riksdag erhöll bolaget ekonomiskt stöd på så sätt, att bolaget för en tid av fem år i viss utsträckning befriades från skyldighet att erlagga skatt å den bensin bolaget framställde. Enligt beslut av 1959 års riksdag får bolaget åtnjuta ifrågavarande stöd till och med den 30 juni 1964.

Vid 1954 års riksdag behandlades vidare vissa spörsmål, som ägde samband med avtal mellan å ena sidan skifferoljebolaget och å andra sidan Kooperativa förbundet och Aktiebolaget Svenska salpeterverken om tillverkning och leverans till sistnämnda bolag av ammoniak. Riksdagen medgav, att staten fick ställa borgen för lån som skifferoljebolaget upptog hos förbundet för ammoniakfabrikens uppförande.

Frågan om Kvarntorpsverkets vidare utveckling aktualiserades sedermera genom dels framställningar från bolaget om ytterligare kapitaltillskott, dels förslag av bränsleutredningen 1951 om betydande utbyggnad av anläggningarna. Vid beredningen av dessa ärenden fann jag, att det inte på grundval av då föreliggande material var möjligt att ta slutlig ståndpunkt till frågan om hur skifferoljebolagets verksamhet borde bedrivas på längre sikt. Av flera skäl, som redovisades i propositionen nr 131 till 1958 års riksdag, kom jag till att hela problemkomplexet borde underkastas en ingående utredning av särskilda sakkunniga. Riksdagen anslöt sig till denna uppfattning och godkände ett av statsutskottet gjort uttalande att de sakkunnigas prövning även borde omfatta frågan om Kvarntorpsanläggningarnas fortvaro.

De sakkunniga, som antog benämningen oljeskifferutredningen, har nu lagt fram ett betänkande, i vilket föreslås, att skifferoljebolaget så snart som möjligt upphör med sin verksamhet samt att bolaget i samband härmed likvideras och dess tillgångar avyttras. Förslaget innebär en total och snabb avveckling av bolagets verksamhet. De åtgärder av ekonomisk art, som härvid måste vidtagas, är enligt utredningen följande. Statens direkta lån till bolaget och det i statens räkenskaper bokförda värdet av aktiekapitalet ($21,5 + 19,0 =$) 40,5 milj. kronor avskrives. Övriga lån till bolaget avvecklas, varvid långivarna hålles skadeslösa. Kostnader och driftsförluster under avvecklingsperioden, däri inbegripet reglering av kvarstående skadeståndsförpliktelser — för exempelvis rökgasskador — och kostnader för återställning av skifferbrottet, måste täckas. Behovet av tillskott av kontanta medel från statens sida för avvecklingens genomförande enligt nu nämnda grunder beräknas av utredningen till 60—65 milj. kronor, varvid hänsyn tagits till inkomsterna av försäljningen av bolagets tillgångar.

I anslutning till sitt sålunda framlagda huvudförslag berör utredningen frågan om de åtgärder, som måste vidtagas ur beredskapssynpunkt för att kompensera bortfallet av produktionen i Kvarntorp av flytande och gasfor-

miga bränslen, svavel och ammoniak. Utredningen föreslår att riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap får i uppdrag att framlägga förslag härom.

Vidare framlägger utredningen förslag om åtgärder för att dels sammanföra och bevara erfarenheterna från den svenska skifferoljeindustrin på ett sådant sätt, att de kan användas om landets oljeskifferförekomster framdeles skulle behöva utnyttjas, dels följa den allmänna tekniska utvecklingen med hänsyn till möjligheterna att förbättra metoderna för oljeutvinning ur skiffer och därigenom höja skiffertillgångarnas beredskapsvärde.

Inför ett ställningstagande till huvudförslaget att skifferoljebolagets verksamhet bör nedläggas kan först framhållas, att utredningens uppfattning principiellt biträdades i praktiskt taget samtliga i ärendet avgivna remissyttranden. En direkt motsatt ståndpunkt intar endast överbefälhavaren — som från sina synpunkter anser angeläget att en inhemsk skifferoljeindustri bibehålles och helst vidareutvecklas — och vissa av de kommuner, som allvarligt berörs av en eventuell avveckling.

Enligt utredningen måste en årlig förlust av 10—15 milj. kronor förutses, om verksamheten vid anläggningarna i Kvarntorp skall fortsättas i nuvarande omfattning. Detta konstaterande bygger på ingående beräkningar, till vilka det tekniska och siffermässiga underlaget tillhandahållits av skifferoljebolaget. Någon väsentlig erinran mot utredningens beräkningar i denna del har inte framkommit vid remissbehandlingen. Vid en jämförelse med de av skifferoljebolaget redovisade rörelseresultaten för senare år fram till 1959/60 bör beaktas, att utredningen i sina kalkyler förutsatt full förräntning av hela det i bolaget arbetande kapitalet. Härutinnan skiljer sig utredningens beräkningar från bolagets årsredovisning då ju skifferoljebolaget inte lämnat någon utdelning på aktiekapitalet och vidare vissa statslån till bolaget löper med jämförelsevis förmånliga räntesatser. Vidare bör erinras om att utredningen vid beräkningen av bolagets intäkter inte medtagit den del av bensinskatten, som bolaget får behålla och som i bolagets bokslut ingår i intäktssumman. Med här gjorda påpekanden har jag endast velat fästa uppmärksamheten på de punkter, där den av utredningen gjorda resultatanalysen väsentligen skiljer sig från redovisningen i bolagets bokslut. Vid de överväganden om skifferoljebolagets framtida verksamhet som nu är aktuella, bör resultatet av utredningens beräkningar godtagas som en utgångspunkt. Jag vill i sammanhanget tillägga, att den sammanlagda årskostnaden för förräntning av behövt eget och upplånat kapital vid fortsatt verksamhet av nuvarande omfattning enligt utredningens kalkyler representerar ett belopp av 4 milj. kronor. Nämnda kostnad motsvarar sålunda endast en mindre del av det beräknade årliga underskottet.

Det finns i detta sammanhang anledning att söka klarlägga orsakerna till att bolagets verksamhet i ekonomiskt avseende inte utvecklats på det gynnsammare sätt man tidigare hoppats. Såvitt kan bedömas av nu framlagt utredningsmaterial är anledningen härtill att finna huvudsakligen i om-

ständigheter, varöver bolaget inte rimligtvis kunnat råda. Utredningen konstaterar, att bolagets verksamhet under årens lopp undergått en betydande teknisk utveckling, som jämte genomförda rationaliseringsåtgärder väsentligt förbättrat effektiviteten. Sålunda har produktionsvolymen avsevärt ökat samtidigt som antalet arbetstimmar successivt minskats. Grunden till att verksamheten trots det i och för sig framgångsrika utvecklings- och rationaliseringsarbetet ej blivit lönsam är, såsom utredningen framhåller, å ena sidan sjunkande priser på bolagets produkter och å andra sidan en större kostnadsstegring för löner och förnödenheter än vad effektivitetsförbättringar kunnat uppväga. Här kan erinras, att priserna på de viktigaste av bolagets produkter, olja, bensen och svavel — för vilka något tullskydd ej åtnjutes — följer utvecklingen på världsmarknaden, under det att löner och materialpriser är beroende av förhållandena inom landet. För att belysa hur den ogynnsamma pris- och kostnadsutvecklingen påverkat rörelseresultatet framhåller bolagsstyrelsen i sitt remissyttrande, att om priserna på olja, bensen, svavel och gasol hade utvecklats på samma sätt som den svenska partiprisnivån, skulle värdet av bolagets produktion av dessa varor under 1959 ha överstigit det i verkligheten uppnådda produktionsvärdet med ungefär 10 milj. kronor. Motsvarande förbättring av rörelseresultatet skulle därvid ha uppnåtts.

En betydelsefull fråga är hur man trots det nu ur ekonomisk synpunkt oförmånliga utgångsläget för skifferoljebolagets verksamhet kan bedöma möjligheterna för att denna skulle kunna utvecklas till att bli ekonomiskt bärkraftig i framtiden. Utredningen har i enlighet med sina direktiv undersökt de ekonomiska verkningarna av olika åtgärder i nu nämnt syfte. Sålunda har utredningen prövat i vad mån lönsamhet skulle kunna åstadkommas genom rationalisering inom nuvarande ram för verksamheten, genom att utöka produktionen vid bibehållande av nuvarande metoder, genom införande av nya metoder för utnyttjande av skiffrens energiinnehåll eller genom utvinning av nya produkter ur skiffern. Resultaten av utredningens beräkningar visar emellertid, att möjligheterna till en förbättring av driftsresultatet är ytterst begränsade och att i de fall, där viss förbättring möjligen kan uppnås, denna är relativt ringa. I det gynnsammaste av de produktionsalternativ som utredningen undersökt — drift med tre Bergh-Kvarntorpsugnar och en stybbpyrolysanläggning — skulle enligt utredningens i det föregående redovisade beräkningar, efter nyinvestering av 28,2 milj. kronor, underskottet på produktionen uppgå till 13,5 milj. kronor per år. På lång sikt kan underskottet beräknas bli större bl. a. på grund av ökade kostnader för skiffern och priserna på bolagets produkter kan inte väntas stiga i sådan utsträckning att rörelseresultatet nämnvärt påverkas därav. Ej heller mot nu nämnda kalkyler har någon vägande invändning riktats vid remissbehandlingen, vare sig från bolaget eller annat håll. Utredningens bedömning av bolagets framtidsutsikter i ekonomiskt avseende torde också enligt min mening få godtagas.

Vid en bedömning utifrån företagsekonomiska synpunkter och på grundval av oljeskifferutredningens kalkyler synes man — i likhet med utredningen och flertalet remissinstanser — komma till slutsatsen att skifferoljebolagets verksamhet bör upphöra. Såsom exempelvis landsorganisationen framhåller, är statliga företag med affärsekonomiska uppgifter i princip att jämföras med enskilda och kooperativa företag i det avseendet att de bör uppfylla kravet på att företagets kostnader, inklusive kapitalkostnaderna, skall täckas av rörelseintäkterna. Avsteg från denna principiella ståndpunkt bör emellertid enligt min mening kunna ske, där företaget genom sin industriella eller kommersiella verksamhet fyller en samhällig funktion av väsentlig betydelse. Skifferoljebolaget tilldelades vid sin tillkomst en viktig uppgift, i det att bolaget skulle medverka till landets försörjning med flytande bränslen under den tid då till följd av stormaktskriget importen därav var starkt nedskuren. Beredskapsvärdet av en fortsatt drift av skifferoljeverket återopades sedermera vid skilda tillfällen såsom ett bärande motiv för bolagets bibehållande och utbyggnad under den följande tiden. Härvid tänkte man inte enbart på värdet av en löpande inhemsk produktion av flytande bränslen; även bolagets produktion av exempelvis svavel och ammoniak ansågs värdefull ur beredskapssynpunkt.

Beredskapsmotivet för att låta skifferoljebolagets verksamhet fortsätta har emellertid undan för undan försvagats. Vad först beträffar flytande bränslen har vårt lands konsumtion därav under senare år ökat till en omfattning, som man knappast kunde förutse då beslutet om skifferoljebolagets fortvaro fattades av statsmakterna. Betydelsen av skifferoljebolagets produktion för landets försörjning med oljeprodukter har minskat i motsvarande mån och torde numera få anses ringa. Utvecklingen på bränsleområdet har lett till att en betydande lagring i beredskapssyfte av främst flytande bränslen ansetts böra upprätthållas och avsevärda investeringar har gjorts för detta ändamål. Oljeskifferutredningen har vid sina överväganden funnit, att beredskapsvärdet av skifferoljeverkets drift uppnås till lägre kostnad genom lagring av oljeprodukter. Vidare framhåller utredningen bl. a., att en fortsatt drift minskar skiffertillgångarnas potentiella värde för ett eventuellt framtida utnyttjande i ett krisläge. Utredningens slutsats har blivit, att ett bibehållande av skifferoljebolaget inte kan motiveras av beredskapsskäl. Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap har i sitt remissyttrande anslutit sig till utredningens uppfattning. Med anledning av vad som vid remissbehandlingen anförts av överbefälhavaren — som från sina synpunkter funnit angeläget att en inhemsk skifferoljeindustri bibehålles och helst vidareutvecklas — må erinras om att skifferoljeverket vid Kvarntorp på grund av sitt utsatta läge knappast kan tillmätas någon betydelse för det fall att Sverige indrages i krig. För avspärrningsalternativet torde de synpunkter som nyss framförts i fråga om den civila beredskapen även ha fog för sig då det gäller den militära.

Beträffande skifferoljebolagets produktion av svavel och ammoniak har enligt utredningen ej så vägande synpunkter framkommit, att dessa i avgö-

rande grad skulle kunna påverka bedömningen av produktionens värde ur beredskapssynpunkt.

Det kan självfallet från framförallt vetenskapliga och tekniska utgångspunkter hävdas, att förekomsten av en i gång varande skifferoljeindustri i och för sig innebär en fördel ur beredskapssynpunkt. Vid en sådan industri samlas efterhand tekniskt kunnande och konkreta driftserfarenheter som, därest en snabb utvidgning av här ifrågavarande produktion i en framtid skulle påfordras för att möta ett skärpt försörjningsläge, kan vara av stort värde. Till dessa och liknande synpunkter må emellertid fogas att, såvitt kan bedömas, det synes ovisst huruvida den önskvärda produktionsökningen bör åstadkommas med anlåtande av den produktionsteknik, för vilken Kvarntorpsindustrien f. n. är utrustad. Mera sannolikt synes vara att den tekniska utvecklingen i Sverige och utomlands ger upphov till konstruktioner och metoder, som medger en effektivare produktion än de nu tillämpade ugnsmetoderna och som därför bör ges företräde framför dessa. För övrigt torde genom lämpliga åtgärder avseende tekniskt-vetenskaplig forskning och försöksverksamhet på bränsleområdet möjligheter i viss utsträckning kunna skapas för såväl tillvaratagande av skifferoljebolagets hittillsvarande rön och driftserfarenheter som främjande av tekniska framsteg av nyss antydd art. I utredningens betänkande och i vissa remissyttranden har synpunkter framförts på den forsknings- och försöksverksamhet som här kan komma i fråga.

Slutligen bör vid de nu aktuella övervägandena inte bortses från den betydelse atomkraften på längre sikt kan komma att få för vår framtida energiförsörjning.

Vid en avvägning av de olika synpunkter, som numera kan anläggas på frågan om skifferoljebolagets betydelse för landets försörjningsberedskap, har jag kommit till en uppfattning, som i allt väsentligt överensstämmer med den som oljeskifferutredningen givit uttryck åt. Jag anser sålunda, att beredskapsvärdet av en fortsatt drift av skifferoljeverket i Kvarntorp är jämförelsevis ringa och att detta värde i vart fall inte kan anföras som skäl för statligt stöd åt företaget av den storlek som erfordras för att verksamheten skall kunna upprätthållas. Som framgått av den föregående redogörelsen har lönsamhetskravet på bolaget under den gångna tiden eftergivits. Bolaget har enligt riksdagsbeslut fått åtnjuta särskilt stöd i form av viss skattebefrielse och full förräntning av det av staten tillskjutna kapitalet har inte påfordrats. Dessa eftergifter har motiverats främst av den speciella karaktären av bolagets produktion och värdet därav ur beredskapssynpunkt. Även om man fortsättningsvis i väsentlig utsträckning skulle ge avkall på kravet på förräntning av i bolaget investerat kapital och bolagets ränteutgifter därmed reducerades, skulle likväl en betydande årlig förlust uppkomma. Den nyss angivna slutsatsen skulle sålunda inte i sak förändras därigenom. Härtill kommer att beredskapssynpunkterna numera måste tilläggas mindre betydelse än tidigare.

Av det anförda framgår, att jag kommit till den principiella uppfattningen att skifferoljebolagets nuvarande verksamhet bör upphöra. Detta ställningstagande överensstämmer i huvudsak med utredningens, av nära nog samtliga remissinstanser biträdda förslag.

Oljeskifferutredningen har förordat en total och snabb avveckling av företaget. Utredningen har funnit att en sådan avveckling ställer sig fördelaktigast ur kostnadssynpunkt och att erforderlig omplacering av arbetskraft inte bör medföra större svårigheter i dagens arbetsmarknadsläge. På denna punkt har jag inte ansett mig kunna dela utredningens åsikter. Jag vill i detta sammanhang först erinra om att jag i nära anslutning till att utredningsförslaget framlades efter vederbörligt bemyndigande tillkallade en kommission med uppgift att verkställa det utrednings- och planeringsarbete samt vidtaga de åtgärder i övrigt som föranleddes av förslaget. Som en allmän förutsättning för kommissionens arbete skulle gälla, att förslaget i huvudsak skulle komma att genomföras. Jag ifrågasatte emellertid, under hänvisning till uttalanden i utredningens betänkande, om inte vissa delar av bolagets rörelse framdeles kunde drivas självständigt med godtagbart resultat. Spörsmålet om hur hithörande tillgångar bäst skulle nyttiggöras och därmed deras värde så långt möjligt tillvaratagas borde noga övervägas. En avveckling framförallt av den s. k. skifferpyrolysen samt andra bearbetnings- och förädlingsprocesser, som bygger på skiffern som utgångsmaterial, synes däremot vara det ur affärsmässiga synpunkter mest rationella alternativet. Frågan hur avvecklingen borde genomföras på ett ur samlad samhälls- synpunkt ändamålsenligt sätt krävde emellertid ytterligare överväganden. Möjligheterna till fortsatt drift av bolagets lönsamma anläggningar borde därvid beaktas. Skälig hänsyn måste tagas till de arbetare och tjänstemän, som har sin försörjning vid företaget. Det borde undersökas i vilken utsträckning en nyetablering av livskraftig industri i området kunde ske.

Vid remissbehandlingen av oljeskifferutredningens förslag har från åtskilliga håll framförts synpunkter, som överensstämmer med vad jag anförde i samband med kommissionens tillkallande. Kommissionen — som antagit benämningen Kvarntorpskommissionen — har nu, sedan den bl. a. haft tillfälle att ta del av innehållet i remissyttrandena, för mig redovisat vissa resultat av sitt hittillsvarande arbete.

Kvarntorpskommissionen har på grundval av material från skifferoljebolaget sammanställt en översikt, som belyser storleken och strukturen av den arbetskraft som är anställd i bolaget. Av intresse är i första hand, att antalet vid bolaget anställda sedan början av innevarande år, då ca 1 150 personer arbetade i företaget, genom rationalisering kunnat nedbringas väsentligt. Vid nästkommande årsskifte beräknas antalet anställda ha minskat till ca 880. Personalminskningen under 1961 — som uppges ha i stort sett kunnat genomföras utan uppsägningar — skulle i och för sig kunna antagas innebära, att utgångsläget för en avveckling av skifferoljebolaget blev gynnsammare ur arbetskraftssynpunkt. Det bör emellertid framhållas att, såsom framgår av det material kommissionen framlägger, den kvar-

varande personalens genomsnittsålder är förhållandevis hög, särskilt vad angår de kollektivavtalsanställda. Sålunda är mer än hälften av de anställda i nämnda kategori 50 år eller äldre och ca 120 har uppnått 60 års ålder. Ett inte oväsentligt antal anställda har alltså, som kommissionen framhåller, kommit upp i åldrar där såväl omskolning som omflyttning torde komma att erbjuda svårigheter. Vidare framgår av det av kommissionen framlagda materialet, att ett stort antal av de anställda har egna fastigheter, varigenom deras beroende av sysselsättningsmöjligheterna i trakten ökar.

Vad angår frågan om möjligheterna att fortsätta driften vid vissa delar av skifferoljebolagets anläggningar har kommissionens undersökningar främst gällt ammoniakproduktionen och bedrivits i samverkan med Aktiebolaget Svenska salpeterverken. Det har konstaterats, att produktionen av ammoniak kan fortsätta med godtagbart ekonomiskt resultat oberoende av skifferhanteringen. Diskussioner har förts om förutsättningarna på längre sikt för fortsatt och utvidgad kemisk produktion i Kvarntorp. Överläggningarna har resulterat i att vissa preliminära avtal rörande den fortsatta verksamheten i Kvarntorp träffats mellan skifferoljebolaget och salpeterverken. Huvudavtalet — som av skifferoljebolaget undertecknats under förbehåll för Kungl. Maj:ts godkännande — innebär i stort sett, att en del av skifferoljebolagets industriområde med därå befintligt ammoniakverk och vissa andra anläggningar överlättes till salpeterverken, som avser att där bygga upp en omfattande kemisk industri, omfattande produktion av — förutom ammoniak — metanol, svavelsyra och ammoniumsulfat. Utgångspunkten är, att produktionen framdeles skall komma att ske oberoende av skifferhanteringen och kunna baseras på förgasning av olja. Köpeskillingen, som bestämts till 20,5 milj. kronor, skall erläggas genom en första betalning den 1 januari 1962, då tillträdet beräknas ske, och därefter genom delbetalningar under vart och ett av åren 1966—1974. Nu löpande leveranskontrakt mellan parterna förutsättes upphöra när den nya överenskommelsen träder i kraft. Den personal som erfordras för driften av den kemiska produktionen beräknas uppgå till ca 125 man och skall av salpeterverken övertas från skifferoljebolagets personal. Ett nära samarbete mellan de båda företagen förutses såväl när det gäller arbetskraft som i fråga om disposition av materiel och utrustning av olika slag. Beträffande ytterligare uppgifter om den träffade överenskommelsen torde jag få hänvisa till den förut lämnade redogörelsen.

Kommissionen har vidare igångsatt undersökningar angående förutsättningarna för en cementproduktion i Kvarntorpsområdet samt för att fortsätta den gasoldistributionsverksamhet, som f. n. bedrivs av skifferoljebolaget. Dessa undersökningar pågår allt fortfarande.

För avvecklingen av de delar av skifferoljebolagets verksamhet, som inte är ekonomiskt bärkraftiga — här avses i huvudsak skifferpyrolysverksamheten — föreligger som kommissionen framhåller två huvudalternativ, nämligen dels en omedelbar avveckling, som oljeskifferutredningen föreslagit, och dels en avveckling i etapper. Kommissionen förordar för sin del

sistnämnda alternativ. Vid ett totalt och omedelbart nedläggande har man att räkna med att praktiskt taget hela det i bolaget investerade kapitalet går förlorat. Genomföres avvecklingen successivt, kan ett bättre ekonomiskt utbyte erhållas vid försäljning av bolagets tillgångar. Vidare blir möjligheterna att tillvarata värdet av sådana rörelsegrenar inom skifferoljebolaget, som med ekonomisk fördel kan bibehållas som självständiga enheter, gynnammare. I detta avseende kan bl. a. framhållas, att genomförandet av de planer på en fortsatt och utvidgad kemisk industri i Kvarntorp, som det nyss nämnda huvudavtalet mellan skifferoljebolaget och salpeterverken går ut på, förutsätter att skifferpyrolysverksamheten under en övergångstid bibehålles i viss utsträckning. Kommissionen framhåller härjämte, att goda möjligheter till omplacering av arbetskraft visserligen är för handen under rådande konjunktur men att det likväl skulle medföra mycket stora problem att omedelbart frigöra hela arbetsstyrkan i Kvarntorp.

På grundval av utredningar, som redan tidigare gjorts inom bolaget, har en första begränsning av den på skiffer grundade verksamheten planlagts. Innebörden av planerna för denna inledande etapp kan belysas därav, att skifferätgången skulle nedgå till ca 60 procent av nuvarande förbrukning. Omläggningen, som beräknas möjliggöra en minskning av arbetskraftsbehovet med ca 250 man, bör enligt kommissionen genomföras så snart statsmakterna fattat principbeslut om skifferoljebolagets verksamhet.

I anslutning till den här lämnade redogörelsen vill jag först uttala min tillfredsställelse över att det visat sig möjligt för kommissionen att så snart efter arbetets igångsättande kunna redovisa betydelsefulla resultat därav. Jag fäster mig därvid i första hand vid den mellan skifferoljebolaget och salpeterverken under kommissionens medverkan träffade överenskommelsen om fortsatt och utvidgad kemisk produktion i Kvarntorp. Denna överenskommelse utgör en fortsättning på det samarbete mellan parterna som hittills förekommit och synes under förhandenvarande omständigheter vara till fördel för båda avtalsparterna. Det må särskilt framhållas, att genom överenskommelsen förutsättningar skapats för en bestående industriell samt ekonomiskt bärkraftig och utvecklingsbar verksamhet i Kvarntorp. Värdet av bolagets nuvarande tillgångar kan därigenom i viss utsträckning tillgodogöras. Av större betydelse är emellertid, att tillkomsten av en av skifferbrytningen oberoende industriell produktion av detta slag skapar stadigvarande arbetstillfällen åt bygden och möjliggör för en del anställda hos skifferoljebolaget att övergå till den nya verksamheten. Svårigheterna för berörda kommuner vid en avveckling av skifferhanteringen kommer däri-genom också att minska varjämte befintliga bostäder och samhällseliga investeringar i området kan komma till fortsatt nytta. Jag är sålunda för min del beredd att tillstyrka att överenskommelsen godkännes, när statsmakterna fattat principbeslut om skifferoljebolagets framtid.

Enligt min uppfattning har kommissionen även redovisat övertygande skäl för att avvecklingen av skifferoljebolagets verksamhet bör ske etappvis och icke omedelbart, såsom oljeskifferutredningen föreslagit; skall nyss

berörda överenskommelse fullföljas, är för övrigt omedelbar avveckling utsluten. Såsom kommissionen framhåller, talar hänsynen till såväl ekonomiska faktorer som de anställdas intressen för en stegvis genomförd omläggning och avveckling. Hur en dylik förändring mera exakt bör genomföras kan inte nu med bestämdhet fastslås. Det blir beroende av arbetsmarknadspolitiska bedömningar, möjligheterna att få fram andra industriella initiativ i området och vilka ekonomiska resultat, som verksamheten under olika skeden kan komma att uppvisa. Självfallet bör eftersträvas en sådan avveckling, som så långt möjligt reducerar olägenheterna för bolagets anställda och den ekonomiska belastningen på företaget. Den friställning av arbetskraft från bolaget, som aktualiseras, bör så långt möjligt anpassas i tiden så att omplacering till annan verksamhet underlättas.

Den omställning och avveckling av skifferoljebolagets verksamhet, som skulle följa av här redovisade ställningstaganden, utgör ett problemkomplex av betydande omfattning och räckvidd. Det är å ena sidan inte möjligt att f. n. erhålla en klar överblick över problemen i detalj eller på ett tillfredsställande sätt förutse omständigheter, som kan föranleda modifikationer av de en gång antagna riktlinjerna för handlandet. Å andra sidan uppkommer med all sannolikhet i det fortsatta utrednings- och planeringsarbetet situationer, som kräver snabba avgöranden för att kunna säkerställa för företaget och de anställda önskvärda resultat. Det kan exempelvis gälla att ta ställning till anbud på bolaget tillhöriga anläggningar eller andra tillgångar eller att träffa överenskommelser om samarbete mellan bolaget och utomstående intressenter. Även i fråga om den utsträckning, i vilken skifferoljebolagets drift skall upprätthållas, kan vid varje tidpunkt viktiga avgöranden aktualiseras. Med tanke på dylika situationer och för att ur ekonomiska synpunkter ofördelaktig tidsutdräkt skall kunna undvikas har kommissionen framhållit angelägenheten av att statsmakternas nu förestående principbeslut innefattar möjlighet för Kungl. Maj:t att närmare bestämma om sättet för beslutets genomförande. Jag ansluter mig helt till kommissionens uppfattning på denna punkt. Det torde sålunda få ankomma på Kungl. Maj:t att, därest principbeslut fattas i enlighet med vad jag angivit i det föregående, på statens vägnar godkänna avtal och eljest träffa avgöranden, som främjar ett ändamålsenligt genomförande av principbeslutet.

Beträffande de betydelsefulla problem, som uppstår, därest statsmakterna biträder mina i det föregående angivna principiella ställningstaganden till frågan om skifferoljebolagets verksamhet, kan nämnas de redan av utredningen väckta spörsmålen om vilka åtgärder som skall vidtagas för att upprätthålla vår försörjningsberedskap vid ett definitivt bortfall av skifferoljehantering och för att främja forskningen och utvecklingsarbetet på skifferoljeområdet. Här erfordras ytterligare utredning, som vad angår beredskapsfrågorna närmast bör ankomma på oljelagringskommittén och riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap. Åtskilliga frågor, inte minst av

arbetsmarknadspolitisk natur, som aktualiseras av ett avvecklingsbeslut, har vidare rests i vissa remissyttranden. Som jag redan förut framhållit, bör vid avvecklingen av bolagets verksamhet hänsyn tas ej enbart till ekonomiska faktorer utan också till de anställdas intressen. Olägenheterna minskar naturligtvis i den mån tillfällen erbjuder sig till omplacering i annan verksamhet. Ur den synpunkten är tillkomsten av salpeterverkens kemiska industri på platsen att hälsa med tillfredsställelse. Om förutsättningar visar sig uppstå även för annan industriell verksamhet i området kan detta underlätta omställningen särskilt för den personal, som på grund av ålder, bostadsförhållanden o. dyl. har svårigheter att flytta från orten. Man får likväl räkna med att frigörandet av arbetskraft i samband med en avveckling av skifferhanteringen kommer att medföra allvarliga svårigheter för vissa kategorier av företagets anställda. En aktiv medverkan från arbetsmarknadsmyndigheternas sida är härvidlag påkallad. Vilka åtgärder som i övrigt bör vidtagas för att underlätta situationen för de anställda kan inte närmare bedömas förrän Kvarntorpskommissionen haft tillfälle till ytterligare undersökningar och överväganden. Jag utgår från att Kungl. Maj:t, därest det föreslagna principbeslutet om bolagets fortsatta verksamhet fattas, äger befogenhet vidta de åtgärder, som i detta hänseende kan visa sig lämpliga.

Vad angår de ekonomiska konsekvenserna för staten av ett beslut om avveckling av skifferoljebolaget må först erinras om att bolaget häftar i skuld till utomstående på grund av dels sedvanliga leverantörskrediter och löpande betalningsförpliktelser m. m., dels lån, för vilka antingen staten med riksdagens medgivande iklätts borgensansvar eller säkerhet ställts i form av in-teckningar i bolagets egendom. Såväl oljeskifferutredningen som Kvarntorpskommissionen utgår principiellt från att staten skall infria samtliga dessa betalningsförpliktelser och lån i samband med avvecklingen och sedermera tillgodogöra sig de inkomster, som inflyter vid avyttring av tillgångarna. Ehuru någon formell skyldighet icke torde föreligga för staten att betala de lån till bolaget, för vilka statlig garanti eller borgen icke ställts, vill jag förorda att staten i det nu aktuella fallet ikläder sig betalningsansvar i den utsträckning som förutsatts. Jag finner vidare i likhet med kommissionen önskvärt att medel för betalning av bolagets skulder så snart som möjligt ställs till Kungl. Maj:ts förfogande, så att betalningen kan ske i den ordning som prövas lämplig med hänsyn till bolagets ekonomiska situation eller andra omständigheter. Som kommissionen framhåller, är det nödvändigt att bolagets organisation bevaras och dess verksamhet fortsättes i den omfattning och under den tid företagets omgestaltung och planmässiga avveckling kräver. Härför kan erfordras ett ekonomiskt stöd, som lämpligen lämnas på så sätt att staten genom avlyftning av låneskuld befriar bolaget från motsvarande räntebetalnings- och amorteringsskyldighet. Som framgått av redogörelsen i det föregående är en förtidsinlösen av lån också av behovet påkallad för att fullfölja den träffade överenskommelsen med salpeter-

verken. En återbetalning av bolagets lån kan vidare visa sig ändamålsenlig för att skapa erforderlig handlingsfrihet vid dispositionen av sådana tillgångar, som är belastade med in-teckningar. I den mån in-teckningssäkerheter som lämnats av bolaget kan behöva lös-göras, torde Kungl. Maj:t äga möj-lighet att temporärt ersätta dessa säkerheter med statsgaranti i avvaktan på att lånen inlöses. Det lånebelopp, för vilket sådan temporär garanti kan komma i fråga, torde uppgå till högst 20 milj. kronor.

Storleken av det belopp, som enligt det anförda nu bör anvisas, anges av kommissionen till 65 milj. kronor. Bolagets låneskulder beräknas den 1 ja-nuari 1962 komma att uppgå till inemot 62 milj. kronor. Kommissionen erin-rar emellertid om att medel erfordras även för att möta vissa kostnader, som sammanhänger med avvecklingen och vilkas storlek inte f. n. kan säkert bedömas. Enligt min mening bör kommissionens beräkning av medelsbeho-vet godtagas.

Ifrågavarande medel torde i huvudsaklig överensstämmelse med kommis-sionens förslag böra i mån av behov tillföras bolaget i form av lån, som skall vara räntebärande respektive återbetalas allenast i den mån överskott fram-deles uppstår. Sker tillskottet på sådant sätt, kan bolaget i balansräkningen redovisa den sålunda villkorligt eftersänkta skulden inom linjen samt får därigenom bl. a. en möjlighet att utjämna balanserad förlust och att undvika att komma i ett läge, som enligt aktiebolagslagen kräver tvångslikvidation. Från statens sida bör medlen med hänsyn till lånekaraktären anvisas under kapitalbudgeten, fonden för låneunderstöd. Samtidigt bör medel till motsva-rande belopp anvisas å driftbudgeten för avskrivning i statens räkenskaper av ifrågavarande lån till bolaget.

Bolagets förpliktelser mot staten — utöver aktiekapitalet — utgöres av räntebärande lån å sammanlagt 21,455 milj. kronor. Dessa lån torde i sam-band med avvecklingen av bolaget böra omvandlas till lån av samma vill-korliga karaktär som nyss omtalade nya lån till bolaget. Motsvarande belopp bör anvisas för avskrivning av lånen i statens räkenskaper. Jämväl det bok-förda värdet av aktierna, ca 19 miljoner kronor, bör i princip avskrivas. Under ett avskrivningsanslag för nu nämnda ändamål bör sålunda anvisas (21,455 + 19 =) 40,455 milj. kronor. Efter avskrivning av aktiernas värde av angivna storlek kommer aktierna att i statsräkenskaperna vara uppför-da med ett belopp av 700 kronor.

Enär de här avsedda finansiella transaktionerna bör företagas i nära an-slutning till principbeslutet om bolagets verksamhet bör därför erforderliga medel stå till förfogande under innevarande budgetår. Medlen bör i följd härav anvisas å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1961/62.

Aberopande det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels besluta att Svenska skifferoljeaktiebolagets verksam-het skall avvecklas enligt i huvudsak de riktlinjer jag i det föregående förordat, innefattande rätt för Kungl. Maj:t att

Kungl. Maj:ts proposition nr 199 år 1961

fatta de närmare beslut med avseende å verksamheten och dispositionen av bolagets tillgångar, som erfordras för avvecklingens genomförande;

dels ock å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1961/62 anvisa

a) till *Lån till Svenska skifferoljeaktiebolaget* under fonden för låneunderstöd ett investeringsanslag av 65 000 000 kronor;

b) under förutsättning att under a) nämnt anslag beviljas, till avskrivning av nya kapitalinvesteringar till *Lån till Svenska skifferoljeaktiebolaget* under fonden för låneunderstöd ett reservationsanslag av 65 000 000 kronor;

c) till *Avskrivning av oreglerade kapitalmedelsförluster* ett anslag av 40 455 000 kronor.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Kungl. Höghet Regenten att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Nils van der Heeg